

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Факультет політико-інформаційного менеджменту
Кафедра психології та педагогіки

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня бакалавра / магістра
на тему: «**Психологічні особливості гендерної соціалізації дітей
підліткового віку**»

Виконала студентка 2 курсу, другого (магістерського) рівня,
групи ЗМПс-21

Напряму підготовки 053 «Психологія»
Марченко Катерина Миколаївна

Керівник:
доктор психологічних наук,
професор
Максименко Сергій Дмитрович
Рецензент:

Допущено до захисту
Завідувач кафедри: _____
О.МАТЛАСЕВИЧ

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ.....	8
1.1 Історичний аспект гендерної соціалізації.....	8
1.2 Сутнісні характеристики гендерної соціалізації та процес формування гендеру.....	17
1.3 Психічні особливості підліткового віку	28
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2 СІМ'Я У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	34
2.1. Сім'я як інститут соціалізації особистості.....	34
2.2. Соціалізуючий потенціал установ соціально-культурної сфери	46
Висновки до розділу 2	53
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	55
3.1. Діагностика рівня сформованості гендерної соціалізації у дітей підліткового віку	55
3.2. Інтеграція сім'ї та установи соціально-культурної сфери – умова успішної гендерної соціалізації дітей підліткового віку.....	64
Висновки до розділу 3	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Європейська інтеграція у сфері освіти як нова соціальна реальність потребує переосмислення феномену «гендеру» у системі виховання підростаючого покоління. Гендерні дослідження та реалізація сучасних пріоритетних напрямів державної програми, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, є важливим механізмом підвищення гендерної компетентності вчителів та трансмісії знань про гендер широкій громадськості. У сучасних умовах суспільного розвитку особливої актуальності набувають проблеми гендерної соціалізації особистості, залучення її до загальнолюдських цінностей, значущих у всі століття та утверджених у культурно-історичному досвіді сучасного покоління.

Віддаючи належне сучасним дослідженням у сфері поставленої проблеми, вважаємо за необхідне зупинитися на аналізі ретроспективного психолого-педагогічного аспекту проблеми гендерної соціалізації підростаючого покоління. Таке дослідження дасть можливість отримати більш глибоке розуміння сучасного стану проблеми гендерного формування особистості в умовах сучасного суспільства.

На думку соціальних психологів, пояснення багатьох гендерних відмінностей слід шукати не в гормонах і хромосомах, а в соціальних нормах, які приписують нам різні типи поведінки, аттитюди та інтереси відповідно до біологічної статі. Набори норм, що містять узагальнену інформацію про якості, властиві кожній статі, називаються статевими або гендерними ролями. Частина цих соціальних норм впроваджується у свідомість через телебачення і популярну літературу, низку інших ми отримуємо безпосередньо, наприклад, відчуваючи несхвалення з боку суспільства, коли відхиляємося від очікуваної гендерно-рольової поведінки. Уявлення про те, що значна частина нашої поведінки безпосередньо залежить від соціальних і соціального контексту, давно прийнято наукою.

Останнім часом у соціальній психології значно зріс інтерес до небезпек такого роду стереотипізації. Особливо гостро постає питання про можливість звільнення від загальноприйнятих правил, культурних програм, щеплених нам громадськістю, і ступеня свободи-залежності від того, якої статі ми є, а від тих соціально-психологічних особливостей властивих йому, які в ньому домінують.

Гендерні відносини є одним із найважливіших показників цивілізованості суспільства, стійкості його внутрішніх зв'язків та рівня економічного та культурного розвитку.

Гендерні стереотипи по суті є соціальними нормами. Це означає, що у всіх нас є уявлення про те, що чоловікам та жінкам властиві певні набори конкретних якостей та моделей поведінки, що переважна більшість людей дотримується цієї ж точки зору і що зазвичай ми усвідомлюємо, яка саме поведінка вважається правильною для представників тієї чи іншої статі.

Для того щоб адекватно зрозуміти природу та походження психологічних відмінностей між чоловіками та жінками, ми повинні враховувати цю обставину. Оскільки в поведінці людини біологічні та соціальні характеристики тісно переплетені, ми ніколи не можемо зі стовідсотковою переконаністю стверджувати, що відмінності, які виявляються в чоловічій та жіночій поведінці, мають біологічне походження.

Ступінь вивчення теми. Наукове вивчення проблеми гендерної соціалізації особистості має свою історію та розгалужується на різні напрями. Питанням гендерного становлення особистості присвячено праці Говорун Т. В., Гритчук Г. В., Камбалової Т. С., Данільченко Т. В., О. Кікінежді, Калька Н.М., Гриців Н.С. Особливості гендерного розвитку дітей підліткового віку досліджено в роботах Череди В. В., Чорної Л., Щудро С. А., О. Кікінежді, З. Фрейда. Звернення до наукових джерел дає змогу розкрити зміст психолого-педагогічних досліджень з означеної проблеми.

Мета магістерської роботи – вивчити психологічні особливості гендерної соціалізації дітей підліткового віку.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання:**

1. Розглянути сутнісні характеристики гендерної соціалізації та процес формування гендеру.
2. Визначити психічні особливості підліткового віку.
3. Вивчити соціалізуючий потенціал сім'ї та установ соціально-культурної сфери.
4. Здійснити діагностику рівня сформованості гендерної соціалізації у дітей підліткового віку.
5. Дослідити стан інтеграції сім'ї та установ соціально-культурної сфери – як фактори успішної гендерної соціалізації дітей підліткового віку.

Об'єкт дослідження – гендерна соціалізація.

Предмет дослідження – психологічні особливості та чинники гендерної соціалізації дітей підліткового віку.

Методологічна основа дослідження. Методологічною основою є гендерний підхід, спрямований на аналіз гендерних характеристик особистості, психологічних аспектів міжгендерних відносин і наслідків статевої диференціації та ієрархічності (чоловіче домінування і жіноче підпорядкування) у відносинах, що складаються між чоловіками і жінками в процесі індивідуального шляху.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження було використано такі **методи:**

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, дедукція, індукція;
- емпіричні: опитувальники, тести, анкетування;
- методи математично-статистичної обробки емпіричних даних: описова статистика.

Під час написання магістерської роботи застосовано такі теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, дедукція, індукція. Використовуючи ці методи, визначено сутнісні характеристики гендерної

соціалізації та процес формування гендеру, систематизацію матеріалу. Емпіричні методи: опитувальники, тести, анкетування. З ціллю виявлення ролі гендерних характеристик у структурі Я-концепції особистості; вивчення змістовних показників ідентичності особистості використано методику «Тест Куна Макпартленда «Хто Я?», для виявлення ступеня виразності маскулінних та фемінінних характеристик у структурі особистості, вивчення схильності особистості до стереотипів маскулінності-фемінності, визначення типу особистості: фемінний, маскулінний, андрогінний використано опитувальник С. Бем, для дослідження уявлень людини про себе і визначення переважаючого типу відносин із оточуючими людьми – тест міжособистісних відносин Лірі; методи математично-статистичної обробки емпіричних даних: описова статистика результатів дослідження за методиками.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи. Науковою новизною даного дослідження є:

- обґрунтовано необхідність високого рівня рефлексивності, суб'єктивного контролю та узгодженості образів-Я як найважливіших особистісних особливостей підлітків для становлення гендерної ідентичності особистості;

- доведено, що прояв особистісних особливостей - протиріччя характеристик образів-Я та рівень суб'єктивного контролю - по-різному виявляються у підлітків усіх чотирьох типів гендерної ідентичності.

Результати цього дослідження можуть сприяти поглибленню нашого розуміння про особливості особистості підлітків, узагальнюють і систематизують теоретичний матеріал з проблеми, що вивчається, доповнюють фактологію розвитку гендерної соціалізації в підлітковому віці. Теоретична значущість роботи полягає у виявленні аспектів психологічних особливостей та чинників гендерної соціалізації дітей підліткового віку.

Практична значимість полягає у можливості використання корекційних рекомендацій, що сприяють засвоєнню нормативних гендерних

ролей та корекції спотворених, хибних гендерних стереотипів у дітей підліткового віку.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

1.1 Історичний аспект гендерної соціалізації

У середині ХХ століття значно змінилися гендерні цінності та очікування. Зрушила з місця чоловіча монополія у соціальному житті суспільства. Жіночі організації та рух за емансипацію запустили моделі зайнятості і багато суспільних процесів, які призвели до того, що жінки стали обіймати владні пости, можуть служити в армії, здатні брати участь у раніше недоступних змаганнях і закритих до цього сферах суспільного життя [56].

Вихідною основою психолого-педагогічного аналізу поняття «гендерна соціалізація» є розкриття сутності та змісту суміжних дефініцій: «соціалізація», «гендер», «гендерні ролі», «гендерна ідентифікація». Для більш глибокого розуміння поняття «соціалізація» варто звернутися до галузевих джерел, які трактують це поняття по-різному. Різні науки розглядають це визначення з певної точки зору. Гендерна психологія трактує соціалізацію як процес і результат засвоєння і подальшого відтворення індивідом соціального досвіду, закріпленого в культурі [6, с. 143]. Тобто дитина, народжена як біологічна істота, перетворюється на адаптованого до соціальних умов члена суспільства зі своєю неповторною культурою мислення, почуттів, духовністю життя.

Соціалізація особистості – це процес інтеграції особистості в суспільство, в різні типи соціальних спільнот (групи, соціального інституту, соціальної організації) шляхом засвоєння елементів культури, норм і соціальних цінностей, на основі яких формуються соціально значущі якості особистості [6, с. 143]. Дослідник М. Ткалич проаналізувала фактори соціального середовища, які прямо чи опосередковано впливають на зміст і перебіг соціалізації:

а) сукупність соціальних ролей, статусів, спільнот, у межах яких індивід може виконувати певні соціальні ролі та набувати певного статусу;

б) система цінностей і соціальних норм, які домінують у суспільстві і наслідуються молодшими поколіннями від старших поколінь;

в) соціальні інститути, що забезпечують виробництво і відтворення культурних зразків, норм і цінностей, сприяють їх передачі, засвоєнню тощо. [7, с. 143].

У вітчизняній і зарубіжній психологічній науці існує кілька підходів до розуміння процесу соціалізації особистості.

Погляди прихильників суб'єкт-суб'єктного підходу (Ф. Занецький, Ч.-Х. Кулі, Дж.-Г. Мід та ін.) ґрунтуються на тому, що особистість є суб'єктом процесу соціалізації. Зокрема, особистість не тільки пристосовується до суспільства, а й активно впливає на нього.

На відміну від попереднього бачення, суб'єкт-об'єктний підхід (Т. Парсонс, Е. Макнейл, Р.-Дж. Хевігерст та ін.) передбачає пасивну роль індивіда в процесі соціалізації, розглядає його як процес адаптації людини до суспільства і культури.

Представники структурно-функціонального напрямку американської соціології (Т. Парсонс, Р. Мертон) трактують соціалізацію як абсолютну інтеграцію особистості в соціальне середовище та її адаптацію до нього.

Вони вважають це «адаптацією», тобто процесом входження людини в соціальне середовище, пристосування до його культурних, психологічних і соціальних умов.

У гуманістичній психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К.-Р. Роджерс та ін.) соціалізація – це процес самоактуалізації Я-концепції, самореалізації свого потенціалу і творчих можливостей, подолання негативного навколишнього середовища. впливи, що заважають розвитку та самоствердженню особистості. Відповідно до цього бачення суб'єкт постає як саморозвинута система, продукт самоосвіти.

Загалом соціалізація індивіда є специфічною формою привласнення ним суспільних відносин, які існують в усіх сферах суспільного життя. В його основі лежить засвоєння індивідом мови, мислення, форм раціональності й

чуттєвості, норм, цінностей, традицій, звичаїв і моделей діяльності соціальної спільноти.

Особистість соціалізується через залучення до різноманітних форм соціальної активності, опанування характерних для неї соціальних ролей. Соціалізація особистості є, отже, переходом від індивідуального до соціального. Водночас це передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби та цінності [7].

Щоб розкрити поняття «гендерна соціалізація», зупинимося на аналізі поняття «гендер». Гендер (від англ. genre – стать, стаття) – соціально-психологічна характеристика, яка визначає стать людини – «чоловік» чи «жінка». Поняття гендер стосується статі як соціального явища, як і все, що формується з біологічної статі.

Соціологи та соціальні психологи розрізняють поняття «стать» і «гендер». Стать – це сукупність анатомо-фізіологічних особливостей організму, які забезпечують життєдіяльність сім'ї та дають змогу відрізнити жінку від чоловіка [6].

Гендерна ідентичність людини формується на самих ранніх етапах індивідуального розвитку. Генетичний набір формується вже в момент запліднення і визначає майбутню генетичну програму організму. Під впливом середовища (освіта, спосіб життя, сім'я, культура, релігія, ЗМІ, державна політика) формується статева самосвідомість і пов'язана з нею система інтересів, потреб і переваг. На відміну від статі, стать - це сукупність анатомічних, репродуктивних, поведінкових і соціальних характеристик, які визначають індивіда як чоловіка чи жінки.

Визначення «гендер» набуло іншого змісту. Сучасний зміст поняття «гендер» – соціальна стать – сформувався в процесі теоретичної розробки фемінізму та гендерних теорій. Поняття «гендер» позначає стать як соціальне явище, як і все, що утворюється щодо біологічної статі [4, с. 59].

На відміну від біологічної статі, яка розділяє чоловіків і жінок за анатомічними характеристиками, «гендер» характеризує подібність або відмінність між чоловіками і жінками з точки зору соціальних ролей, стилю життя, поведінки, намірів і прагнень, стандартів і очікувань тощо. Кожне суспільство має свою систему норм, стандартів поведінки, стереотипи громадської думки щодо виконання відповідних соціальних гендерних ролей, уявлення про «чоловічу» та «жіночу» поведінку. Гендер — це набір соціальних і культурних норм, до яких суспільство вимагає поваги від індивіда на основі його біологічної статі в певному суспільстві в певний час. Гендер — це організована модель соціальних відносин між чоловіком і жінкою, сконструйована основними інститутами суспільства» [6].

Існує 2 постулати цього підходу:

– гендер конструюється через соціалізацію, розподіл праці, систему гендерних ролей, сім'ю, ЗМІ;

- гендер також формується самими індивідами – на рівні їх свідомості (тобто гендерної ідентифікації), прийняття заданих норм та їх адаптації (в одязі, зовнішності, поведінці тощо) [6].

Індивід засвоює певні правила поведінки та ставлення, які суспільство вважає відповідними для своїх гендерних ролей, у процесі гендерної соціалізації - процесу, в якому індивід засвоює гендерні ідеали, гендерні ролі та моделі поведінки, різні залежно від статі, вивчаючи соціальну роль, визначену для суспільством відповідно до статі [9].

Гендерна соціалізація є важливою складовою загальної соціалізації особистості, своєрідною соціальною конструкцією диференціації між статями. Його специфіка полягає в засвоєнні індивідом культурної гендерної системи суспільства, в якому він живе.

На думку М. Ткалич, гендерна соціалізація дитини – це процес відтворення соціокультурної складової маскулінності та фемінінності, який здійснюється за допомогою наслідування та трансформації цінностей, норм, установок, гендерних моделей поведінки. фізичних осіб, , соціальних груп і

конкретного суспільства і виділяє сутність і чинники соціалізації особистості [7].

Гендерна соціалізація забезпечує формування психологічної гендеру та формування адекватних гендерних уявлень, засвоєння гендерних ролей і цінностей, стимулює процес ідентифікації дитини з особою своєї статі, насамперед з майбутньою роллю батька чи матері [7].

Отже, гендерна соціалізація особистості – це процес засвоєння соціальних норм, правил, поведінкових особливостей і установок відповідно до уявлень про гендерну роль, її формування та призначення.

Взаємопов'язані гендерні програми впливають на формування статі в процесі соціалізації:

- розподіл праці, розмежування місць перебування, фізичного простору, влади за гендерними критеріями;
- символи та образи, які пояснюють, закріплюють цей поділ, протистоять йому;
- відмінності у взаємодії «жінка – чоловік», «жінка – жінка», «чоловік – чоловік», які виявляються в мові, послідовності участі в діалозі, невербальних компонентах поведінки;
- гендерні компоненти особистісної ідентичності, індивідуальні гендерні структури;
- залучення гендеру до фундаментальних процесів створення та концептуалізації соціальних структур [4].

Як зазначає Л. Шнайдер, гендерна соціалізація залежить від норм, звичаїв і культури відповідного суспільства, які включають системи диференціації гендерних ролей (статевий розподіл праці, конкретні приписи щодо гендерних ролей, права, обов'язки чоловіків і жінок) і стереотипи маскулінності та фемінності (уявлення про те, якими є чи мають бути чоловіки та жінки) [6].

Деякі дослідники виділяють дві фази гендерної соціалізації: адаптивну (зовнішнє пристосування гендерних відносин, норм і ролей) та інтерналізацію

(суттєве засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин і цінностей).

Вимоги та очікування суспільства щодо поведінки індивіда певної статі визначаються поняттям «гендерна роль». Гендерні ролі — це різновид соціальних ролей, набір очікуваних зразків (або норм) поведінки чоловіків і жінок. Отже, гендерне виховання особистості полягає в її підготовці до виконання гендерних ролей в умовах певного суспільства. Він описує набір стандартів, що містять узагальнену інформацію про властивості, притаманні кожному жанру.

Механізмом засвоєння індивідом гендерної ролі є диференціальне наслідування як процес соціалізації, під час якого індивід обирає моделі поведінки, узгоджені із загальноприйнятими нормами групи, до якої він належить, і починає їх наслідувати.

Механізм ідентифікації забезпечує передачу досвіду опосередковано через особистий приклад і наслідування. Усвідомлення і переживання своєї позиції «Я» по відношенню до певних гендерних норм називається гендерною ідентичністю. Основним механізмом формування гендерної ідентичності є ідентифікація [4, с. 354].

Треба розрізняти поняття «статева ідентичність» і «гендерна ідентичність». Якщо сексуальна ідентичність – це передусім усвідомлення себе як представника тієї чи іншої статі, то гендерна ідентичність – це переживання своєї відповідності гендерним ролям, тобто сукупності соціальних норм і поведінкових стереотипів, характерних для представників певної статі (або приписуваних представникам певної статі залежно від соціоісторичної чи соціокультурної ситуації).

Людина може мати певну чітко визначену сексуальну ідентичність і водночас відчувати труднощі з гендерною ідентичністю, відчувати невідповідність гендерним ролям і стереотипам, відчувати нереалізованість як чоловіка чи жінки, невідповідність жіночим чи чоловічим ідеалам [5].

Оскільки гендерні ролі є продуктом соціальної історії, яка включає соціокультурні характеристики та традиції, які іноді не мають нічого спільного з природою статі, гендерна ідентичність залежить насамперед від соціальних (історичних) факторів та географічної), а не біологічної природи людини. Для зрілого індивіда гендер стає функціональним заміником біологічної статі, яка, будучи соціалізованою, втрачає свою природну безпосередність, а тому закономірності та суперечності соціальних ролей визначають більшість природних сфер сексуальної поведінки.

У теорії Фрейда [8] відмінності між чоловіками та жінками зумовлені відмінностями в структурі статевої сфери. На Едиповій стадії у хлопчиків проявляється так званий «комплекс Едіпа», а у дівчаток – «комплекс Електри», тобто сексуальний потяг до батьків протилежної статі зі зростаючою конкуренцією з боку батьків однієї статі (до сущ бажання їх усунути). Нормальне подолання цих комплексів полягає в ідентифікації з батьками однієї статі і частковому відторгненні батьків протилежної статі, що відбувається на більш пізніх етапах розвитку і дуже важливо для розвитку статевої ідентичності в повній частині.

Сучасні дані психології статі і гендеру, засновані на останніх досягненнях сексуальної біології, спростовують деякі положення теорії Фрейда. Серж Джинджер вважає, зокрема, що гендерна психологія людини лише на третину визначається спадковістю, ще на третину гендерна ідентичність визначається особливостями внутрішньоутробного життя, на третину – соціальним розвитком [5].

Дуже цікавим є тлумачення жіночої та чоловічої природи в аналітичній психології Юнга [5], яка певною мірою долає протиставлення чоловічої та жіночої статі, характерне

для класичного психоаналізу. У цій теорії жіночність і маскуліність розглядаються як набір якостей, притаманних як чоловікам, так і жінкам, і обидва мають як чоловічі, так і жіночі риси.

Процес індивідуації обов'язково включає примирення людини з її тіньовими сторонами, а також інтеграцію чоловіка з його жіночим началом, жінки з її чоловічим началом. Ці процеси не такі очевидні, тому що чоловік, ототожнюючи свою маскулінність, приховує свою жіночність, йому нелегко примиритися зі своєю Анімою. Так само жінці нелегко прийняти свій Анімус, вона витісняє природну маскулінність і не завжди з нею гармонує [5].

З точки зору трансакційного аналізу Е. Берн, гендерна ідентичність визначається життєвим сценарієм людини. Відповідно до теорії життєвого сценарію, протягом життя людини здійснюється програмування гендерних ролей чоловіків і жінок, тобто процес формування гендерних ролей особистості. Одним із основних елементів життєвого сценарію людини є заборони та сценарні настанови, які забороняють одні форми діяльності та приписують інші. Людина дотримується цих заборон і вказівок, багато з яких відповідають гендерним зразкам, не усвідомлюючи цього впливу. У процесі такої гендерної соціалізації відбувається певне викривлення розвитку особистості, оскільки одні сторони особистості (відповідні гендерним стереотипам) заохочуються і зміцнюються, а інші (що суперечать цим стереотипам) навпаки забороняються. і затримка розвитку.

Сьогодні не існує єдиної теорії гендерних ролей. У соціальній психології роль визначається як набір очікуваних моделей поведінки (або норм) для чоловіків і жінок. На сьогоднішній день найбільш поширеними є такі основні теорії формування гендерної ролі [9]:

1. Психодинамічна теорія в основному розглядає динаміку психічної діяльності (З. Фрейд, Р. Фішер, К. Грюнберг). Відповідно до цієї теорії, діти народжуються з потенціалом сексуальної енергії – лібідо. Спочатку ця енергія абсолютно монолітна і може бути спрямована куди завгодно. Поступово лібідо локалізується в різних еrogenних зонах тіла, можливо, в статевих органах. Відповідно, у гендерному розвитку дитини виділяють три стадії:

а) діти не усвідомлюють гендерних відмінностей;

б) приблизно у 2 роки діти починають помічати, що хлопчики і дівчатка відрізняються один від одного і що статеві органи відіграють тут особливу роль;

в) приблизно в 5-6 років дитина вчиться оцінювати всіх людей з точки зору їхньої статі і поступово знаходить свій шлях до чоловічої та жіночої ідентичності.

2. Теорія обумовлення та соціального навчання. Уявлення про чоловічі та жіночі гендерні ролі формуються в рамках кожної культури, а потім засвоюються дітьми в процесі інтеграції в систему соціальних відносин з батьками, однолітками та оточуючими. Водночас діти відіграють активну роль у цьому динамічному процесі та частково впливають на формування власного гендерного сприйняття. Основним соціально-психологічним механізмом гендерної ідентифікації є наслідування.

3. Теорія когнітивного розвитку, яка виникла в рамках теорії соціального навчання, підкреслює, що людина сприймає оточуючих людей і оцінює своє спілкування з ними через призму гендерних уявлень. Вихідною характеристикою цієї теорії є гіпотеза про те, що у дитини вже є базова система чоловічих або жіночих цінностей і що в процесі свого розвитку, у зв'язку з бажанням володіти чоловічими або жіночими якостями, дитина самостійно вибирає певних чоловіків, або жінки, хлопчики як зразки для наслідування чи дівчатка [9].

4. Гуманістично-екзистенціальна теорія. Концептуальні засади цієї теорії (К. Роджерс, А. Маслоу) дають змогу порівнювати світ чоловіків і жінок з точки зору самореалізації (актуалізації Его) статей у різних сферах діяльності. Ми знаємо, що переважна більшість жінок не є достатньо реалізованими у професійній та громадській діяльності, оскільки їхній вибір часто продиктований зовнішніми обставинами, а не бажанням самовиразитися, самореалізуватися. Водночас К. Роджерс стверджував, що будь-яка актуалізація точки зору гуманістичної психології неможлива, якщо

порушується один із її фундаментальних принципів – принцип безумовного самолюбства [9].

5. Теорія біхевіоризму (біхевіористська школа), яка розглядає поведінку людини як систему фіксованих зв'язків, що реагують на стимули, що формують типову чоловічу чи жіночу поведінку. Спрямованість статевих установок дітей за поведінковим паттерном заохочення-покарання відбувається спочатку в батьківській сім'ї, потім у школі, на вулиці (Д. Уотсон і Р. Рейнер). Найближче оточення з перших днів народження дитини підсилює типові, як правило, сексуально відповідні, реакції і тим самим робить її чоловіком або жінкою. Цю теорію також називають теорією визначення статі.

6. Теорія соціальної ролі (А. Іглі) стверджує, що ряд гендерних відмінностей є продуктом різних соціальних ролей, які підтримують або гальмують певні типи поведінки чоловіків і жінок. Різні ролі формують різні навички та ставлення, що призводить до різної поведінки чоловіків і жінок. З того факту, що чоловіки і жінки роблять різні речі, можна зробити висновок, що вони різні люди [9].

Гендерна соціалізація (засвоєння людиною гендерних норм, моделей і ролей, формування її ніжного репертуару) є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних, культурних і соціальних факторів. Задіяно багато внутрішніх особистих і соціальних механізмів.

1.2 Сутнісні характеристики гендерної соціалізації та процес формування гендеру

Проблеми гендерної соціалізації у вітчизняній психології розглядалися на роботах Бондаревич С., Суслік Л. [5], Загурської С. [69], Кікінежді О. [24], та інших. У процесі соціалізації людина набуває якості, цінності, переконання, схвалені суспільством форми поведінки, необхідних для нормальної життєдіяльності. Процес засвоєння цінностей, переконань, норм, правил, ідеалів інтеріоризується особистістю та формує її поведінку (Матусевич Т. В. [33]). Процес гендерної соціалізації починається з народження дитини,

складаючи найбільш стійку, але змінюється з віком стрижневу структуру його самосвідомості. Провідними інститутами гендерної соціалізації є сім'я (батьки, прабатьки, сиблінги), однолітки, школа, засоби масової інформації (Якименко О. Ю. [44]).

Психологічними механізмами гендерної соціалізації є процеси ідентифікації (психоаналітична теорія З. Фрейда); соціального підкріплення (теорія соціального навчання та статевої типізації А. Бандури, У. Мішела), усвідомлення та розуміння гендерно-статевої ролі (теорія когнітивного розвитку К. Летурно, Дж. Сметана); конструювання гендерних схем (теорія гендерної схеми З. Бем), і навіть соціальні очікування (нова психологія статі М. Джонсон, Дж. Стоккард).

Курдибаха О. М., узагальнюючи дослідження, присвячені ролі батьків у гендерній соціалізації, пише про те, що з раннього дитинства у дітей, залежно від статі, формуються та закріплюються якості особистості, що відповідають нормативним уявленням про маскуліність/фемінність: у хлопчиків це активність, наполегливість, кмітливність, упевненість у собі, у дівчаток - поступливість, пасивність, залежність [30]. На думку Купцової Т. А. в основі психологічного механізму гендерної соціалізації лежить система образів: образів-еталонів, образів-орієнтирів, образів-відбитків та образів-ідей чоловіків і жінок різного віку, а також образів «m-f» (маскулінно-фемінний) Я. Ідентифікація індивіда зумовлена взаємодією та активним взаємовпливом наступних груп образів:

1. Образи-ідеї людей своєї та протилежної статі: образи дорослих своєї та протилежної статі.

2. Образи-орієнтири: образи-перспективи (образи старших дітей) своєї та протилежної статі; образи-ретроспекції (образи молодших дітей) своєї та протилежної статі.

3. Образи-відображення: образи однолітків своєї та протилежної статі; образи Я людей своєї та протилежної статі [26].

Взаємодія образів Я обумовлює процеси ідентифікації, соціального підкріплення, усвідомлення гендерно-статевої соціальної ролі, соціальних очікувань. Система образів виконує орієнтовно-коригувальну функцію, у результаті відбувається пошук і закріплення найбільш адекватних форм поведінки, утворюється система гендерних пріоритетів (система норм, правил, цінностей, цілей) [26].

Особливості інтеграції образів батька та дитини у дитячо-батьківських відносинах досліджуються у роботах Камбалової Т. С. [21], Г.Т. Хоментausкаса [47].

У процесі гендерної ідентифікації діти, досягаючи гендерної константності, починають усвідомлювати свою приналежність до певної статі та вибирають відповідні форми поведінки. Г. Крайг зазначає, що поведінка дітей у грі, навіть за виконання однієї й тієї ролі, відрізняється залежно від цього, з ким (з хлопчиком чи дівчинкою), грають діти [22]. Дж. Грасек, Д. Каган [277], П. Мішен, стверджують, що хлопчики більш схильні наслідувати поведінку інших хлопчиків, ніж дівчаток.

І.С. Кон, описуючи динаміку становлення ідентичності, говорить про те, що дитина спочатку засвоює уявлення про статеву ідентичність, про те, що означає бути чоловіком чи жінкою, потім визначає себе як хлопчика чи дівчинку, після чого намагається узгодити власну поведінку з уявленнями про свою гендерну ідентичність [14].

Л. Колберг (L. Kohlberg) наголошує на значення інтелектуального розвитку дитини для становлення статевої ідентичності. Пізнавальна сторона процесу ідентифікації полягає в усвідомленні дитиною, що означає бути чоловіком чи жінкою, потім у визначенні, хто він є, та узгодження своєї поведінки з уявленням про чоловіка чи жінку [49].

К. Мартін і К. Харверсон (С. Martin, С. Halverson) вважають, що діти схильні відтворювати у поведінці саме ті моделі, які відповідають їх статі. Вони спостерігають, наскільки часто у поведінці чоловіки та жінки зустрічаються ті чи інші види діяльності, а потім використовують отримані

знання для вибудовування власної поведінки. Якщо поведінка батьків відповідає стандартної гендерної ролі, діти не переймають його, а орієнтуються поведінка інших дорослих (Ш. Берн [3]).

Важливу роль процесі ідентифікації грає емоційна інтимний зв'язок між дитиною і батьком (К. Бассі, Дж. Каган, П. Мішен, Д. Пері).

Ш. Тейлор, аналізуючи роботи Р. Столлера, приходять до висновку, що жіночі манери, жести та способи взаємодії проявляються у дівчинки ще до того, як вона починає ходити, що вказує на раннє формування первинного відчуття жіночності та на ранній початок жіночої статевої ролі ідентифікації [25].

Ш. Берн виділяє три типи підпорядкування людей гендерним нормам: поступливість (конформність) – це тип підпорядкування соціальним нормам, коли людина їх не приймає, але веде себе відповідно до нормами, щоб уникнути покарання та отримати соціальне схвалення; схвалення (інтерналізація) – це тип підпорядкування, коли індивід повністю погоджується з гендерними нормами, ідентифікація – повторення дій ролі моделі (чоловіки, жінки, батька, матері) [3].

Розвиток гендерних схем, соціокультурних норм та стереотипів є результатом впливу культурних та середовищних факторів. Формування гендерних схем відбувається у дитини в перші роки життя, діти починають називати себе хлопчиком або дівчинкою у ранньому віці (від 2 до 5 років); до 6-7 років вони досягають константності статі [20].

Дослідники Дударенко А. А., Пузь І. В. [16] та інші підкреслюють роль статевого виховання. Дворічна дитина знає свою стать, але ще не вміє обґрунтувати цей факт. У три-чотири роки діти вже усвідомлено розрізняють стать оточуючих людей, але часто асоціюють його з випадковими зовнішніми ознаками (з одягом, зачіскою). За даними Дударенка А. А., поняття "дядько" і "тітка" освоюються дітьми трьох-чотирьох років успішніше, ніж подружні поняття "чоловік" і "дружина" і батьківські поняття "тато" і "мама" [16].

Виражена ідентифікація з батьком тієї чи іншої статі, на думку А.І. Захарова у хлопчиків відбувається у віці 5-7 років, а у дівчаток – у віці 3-8 років. Успішність ідентифікації залежить від компетентності та значущості батька у поданні дітей, а також від наявності в сім'ї ідентичної їхньої статі члена прабатьківської сім'ї (дідуся для хлопчиків та бабусі для дівчаток), Ш Берн [3].

Відповідно до теорії морального розвитку Л. Кольберга [29], формування константної статевої ідентифікації у дитини продовжується в проміжку від 2 до 7 років. Що проявляється у статевої диференціації, активності, установках дітей; у виборі ролевих ігор (Б.В. Зейгарнік, Л.А. Х'єлл, Д. Зіглер [45]).

І.В. Тельнюк підкреслює, що до 7-ми літнього віку статева ідентичність сформована практично у всіх дітей, причому в основі її лежать зовнішні статеви ознаки (ім'я, одяг, зачіска).

Подальший процес гендерної соціалізації дитини відбувається у школі. Гритчук Г. В. [12] наводить дані, які свідчать, що хлопчикам приділяється більше уваги з боку педагогів. Вчителі в середньому відводять дівчаткам на 20% часу менше, ніж хлопчикам: хлопчиків частіше залучають до демонстрації різних дослідів, вчитель очікує від них більш високих результатів, особливо там, де потрібне абстрактне мислення, та більш високо оцінює їхню роботу.

Кікінежді О. зазначає, що гендерна соціалізація дівчаток у шкільні роки сприяє формуванню в них певних внутрішніх станів бар'єрів, що ускладнюють особистісну та професійну самореалізацію.

До них можна віднести страх невдачі, страх втрати жіночності, брак наполегливості у досягненні мети, страх соціального заперечення [27].

Процес ідентифікації припиняється в період з 10 років у хлопчиків і з 9 років у дівчаток, що відображає особистісну автономію молодшого школяра, що зростає. Завершення формування статевої ідентичності відбувається у підлітковому та юнацькому віці: у дівчат різко посилюється

інтерес до своєї зовнішності, потреба подобатися; у юнаків виникає фетишизація сили та мужності.

Існує кілька підходів до вивчення відмінностей між представниками двох статей, які умовно можна поділити на біологічний, етологічний, антропологічний та соціальний та психологічний. У кожному з цих підходів виділяють певні детермінанти, що впливають на появу цих відмінностей: це, відповідно, впливи, що надаються генетично; що походять із загальних закономірностей поведінки живих істот; виниклі внаслідок культурно-історичних взаємодій народів, особливостей їхнього побуту та культури; що беруть початок при включенні до соціальних відносин, що виникають під впливом соціальних інститутів, груп, закономірностей масової поведінки.

На початку 50-х - середині 60-х років. ХХ ст. було проведено кілька антропологічних досліджень та висунуто низку гіпотез присвячених статевим відмінностям. Серед них можна виділити такі [2]: D'Andrade R. аналізуючи крос-культурні докази, звернув увагу, що певні відмінності у темпераменті чоловіків та жінок є універсальними у багатьох культурах; Rabban M.: раніше і більш чітко розуміння статевої ролі стереотипів спостерігається у дітей батьків, що належать до робітничого класу, порівняно із середнім класом. Sears R.R.: чим старша і освіченіша мати, тим менш вона вимоглива до того, щоб її діти суворо дотримувалися статевої поведінки (маскулінної або фемінної). Linton R. припустив, що перевага особин чоловічої статі, у поєднанні з різними ролями двох статей у репродукції та турботі про потомство, призвело до делегування чоловікам завдань, пов'язаних із полюванням, захистом.

Метою дослідження Н. Barry III було бажання зрозуміти, що впливає на появу статевих відмінностей – біологічні чи соціальні основи. Предметом дослідження стали 110 культур. Різні аспекти соціалізації дітей були проранжовані за 7-ми бальною шкалою. За змінні були взяті відповідальність та складність навчання, навчання турботі про потомство (nurturance training), навчання опори на свої сили (self-reliance training), навчання послуху,

навчання досягненню мети (achievement training). Проаналізовані дані показали, що у 92 % культур був виявлено статевих відмінностей у соціалізації в дитячому віці. Сильні відмінності з'являються у дитячому віці. Дівчатка зазнають значного тиску у бік навчання турботі про потомство, послуху, а також відповідальності. Хлопчики ж - досягненню мети та опори на свої сили. Також було висунуто припущення, що співтовариства, що характеризуються великими, cooperative сім'ями схильні перебільшувати значення статево-рольових стереотипів у дітей, а невеликі (нуклеарні) сім'ї - навпаки, т.я. і мати і батько можуть взяти на себе функції один одного у разі потреби [25].

Етологи накопичили масу даних, які показують комплексну побудову у тварин гендерних проявів (gender display), догляду та поведінки, пов'язаної зі спарюванням (mating behavior). Ця поведінка розглядається як механічна та інстинктивна відповідь на генетично закладені програми. Однак на його реалізацію впливає також процес онтогенезу. Ray L. Birdwhistell, відносячи людину до видів зі слабким статевим диморфізмом, пише, що таким видам продовження роду необхідна організація поведінки, спрямовану впізнавання можливого партнера з допомогою рухів, різних положень тіла тощо.

Patrick C. Lee, підсумовуючи кілька досліджень, зауважує, що поведінка, пов'язана зі спарюванням має адаптивне значення, тому що вона пов'язані з економією репродукції. Складаючись із статево-специфічних сигналів, які набули певного значення у процесі еволюції для членів певної групи, ці сигнали послідовні і реципрокно організовані у тому, щоб призвести особин чоловічої і жіночої статі до становлення партнерами.

У психології було проведено багато досліджень на цю тему. Вони проводилися у межах чотирьох підходів, що склалися щодо гендерних відмінностей у країнах:

1) дослідження, які проводилися за допомогою тесту на Маскуліність - Фемінність, розробленого Terman & Miles, а також тест Vocational Interest Inventory складений Strong;

2) підхід пов'язаний із психологією розвитку: розпочався з досліджень G. Stanley Hall, які були продовжені його учнем A. Gessell. Останній, разом із Пг, провели широке спостереження дітей і розробив пов'язані з віком (age-linked) норми розвитку (Normative-Maturational Approach).

3) пов'язаний з теорією когнітивного розвитку (Cognitive – Developmental Theory)

4) пов'язаний з теорією соціального навчання (Social - Learning Theory) [34].

Відмінною особливістю цих досліджень є їхня суперечливість, що може бути пов'язано з тим, що фізичні відмінності очевидні та універсальні, на відміну від психологічних.

Для того, щоб знайти подібні стереотипи Eleanor Emmons & Carol Nagy Jackln переглянули близько двох тисяч джерел за статевими відмінностями у сфері мотивацій, соціальної поведінки та розумових здібностей. Метою дослідження було підтвердження (або навпаки, спростування у разі відсутності необхідних наукових доказів) існуючих стереотипів. Розділивши отримані дані на три категорії, автори отримали таку картину.

Міфи, які не знайшли експериментального підтвердження:

Дівчата більш "соціальні" ніж юнаки (відмінності швидше відносяться до типів ніж до ступенів).

Дівчата мають самооцінку, нижчу ніж у хлопчиків (дівчатка ранжують себе вище в галузі соціальних навичок, у той час як хлопчики частіше бачать сильним і таким, що володіє владою).

Юнаки більш здатні до аналізу, ніж дівчата (юнаки більш здатні лише при виконанні завдань, що вимагають зорового розрізнення або маніпулювання з об'єктами, заданими у більшому контексті).

У дівчат спостерігається нестача мотивації для досягнень.

Юнаки менш схильні до соціального впливу, ніж дівчата.

У дівчат більш розвинена слухова сенсорна система, ніж у юнаків – зорова.

Підтверджені погляди:

Чоловіки агресивніші (як фізично, так і вербально).

У дівчат набагато краще розвинені вербальні здібності.

Юнаки перевершують у просторово - зоровій здатності.

Відмінності для обґрунтування яких доказів або недостатньо або є неоднозначними:

- у тактильній чутливості;
- у переживанні страху, сором'язливості, тривожності;
- у рівні активності;
- у схильності домінувати;
- у більшій пасивності чи активності.

Ряд авторів пов'язують гендерні відмінності зі стереотипами. Перші дослідження статево-рольової стереотипізації пов'язані зі спробами вичленувати типові відмінності, що стосуються уявлень чоловіків і жінок про себе та один одного.

Типово чоловічий образ це набір рис, пов'язаний із соціально необмеженим стилем поведінки, компетенцією та раціональними здібностями, активністю та ефективністю.

Типово жіночий - соціальні та комунікативні вміння, теплота та емоційна підтримка. Вони також виявили, що загалом чоловікам приписується більше позитивних якостей, ніж жінкам. Було також знайдено відому частку упередженості жінок проти себе у науковій сфері.

Інші інтерпретують це з допомогою теорії каузальної атрибуції, за якою, успіх чи невдача пояснюється по-різному залежно від цього були вони несподіваними чи ймовірними. Тому, якщо чоловік добре виконує завдання, це швидше приписується його здібностям, з жінками - навпаки.

У реальній міжособистісній взаємодії компетентність виявляється негативним якістю жінок: висока компетентність жінок не користується розташуванням ні чоловіків ні жінок, т. до. вона підриває існуючі стереотипи. Ці дані були підтверджені і при експериментах, коли чоловіки і жінки

намагалися усунути зі своєї групи компетентних жінок, причому як в умовах як кооперативної, так і взаємодії змагання.

Інший теорією, у межах якої пояснюють походження гендерних відмінностей, є теорією соціального навчання. Згідно з нею діти переймають типи чоловічої та жіночої поведінки у батьків, дорослих, а також однолітків.

Ряд авторів пишуть, що статево-рольові стереотипи, що існують в соціумі, мають сильний вплив на процес соціалізації дітей, багато в чому визначаючи його спрямованість. Так, наприклад, вихователі, виходячи з уявлень про типові якості чоловіка та жінки, самі того не усвідомлюючи, заохочують прояв саме цих статево-специфічних рис. Таким чином, гендерні відмінності між чоловіками і жінками виявляються в багатьох сферах людського життя, часом негативно впливаючи на взаємодію між представниками двох статей. Однією із складових цієї проблеми є недолік взаєморозуміння.

Ситуації спілкування людини з представниками групи, щодо якої вже є стереотип, що склався, породжують виникнення стереотипів розуміння. Так, від жінок очікується, що вони будуть більш дбайливими, відносно чутливими та більш експресивними, тоді як чоловіки - наполегливі, авторитарні та більш налаштовані на суперництво [13].

Перевіряючи зв'язки статевої стереотипів та концепції Я у студентів виділені особистісні характеристики, які найчастіше наказуються чоловіками та жінкам. Серед перших були названі агресивність, незалежність, неемоційність і здатність приховувати свої почуття, цілеспрямованість, прагнення до домінування, активність, змагальність, прямолінійність (direct), схильність до пригод, легкість у прийнятті рішень, самовпевненість, амбітність, мала значимість мистецтв. Серед других - тактовність, ніжність, турбота про почуття інших, релігійність, спокійність, сильна потреба у захисті, акуратність, товариськість, любов до літератури та мистецтва. Цікаво, що маскуліні риси сприймалися як соціально бажані обома статями.

Серед робіт на тему впливу гендерних відмінностей на розуміння, які лягли в основу експериментальної частини цієї роботи, можна виділити наступні. Edwards досліджував інтерпретацію повідомлень як розумового процесу, який обов'язково супроводжує спілкування. Результати дослідження показали, що чоловіки більш схильні, порівняно з жінками, інтерпретувати повідомлення у термінах контролю, тоді як жінки – у термінах підтримки. Про це пише і Таннен: жінки схильні інтерпретувати повідомлення відповідно до рівня солідарності, який вони пред'являють до повідомлення, чоловіки ж – згідно сприйнятого використання влади (the perceived use of power).

Формування та розвиток міжособистісних зв'язків відбувається у процесі спілкування, яке можна визначити як форму взаємодії суб'єктів і яка спочатку мотивує їхнє прагнення виявити психічні якості один одного. Важливою умовою взаєморозуміння в процесі спілкування є не стільки вміння адекватно визначити психологічні особливості партнера, а скільки здатність побачити, як саме ці особливості переломлюються через призму його системи цінностей. Заломлення цих здібностей розкривається під час аналізу умов, дотримання яких необхідне встановлення взаєморозуміння:

- мнемічне (для розуміння необхідні попередні знання про розуміння, причому ці знання повинні мати подібні запаси відомостей);
- цільове (у спільній діяльності, якою і є спілкування, кожен її учасник робить прогнози, висуває гіпотези, що належать до системи цінностей, психологічних якостей: різні антиципації, рефлексії тощо);
- емпатичне;
- нормативне (для досягнення взаєморозуміння суб'єкти мають виходити із схожих принципів спілкування).

Відмінності в цільових умовах можна виявити у ситуаціях, коли чоловіки та жінки діляться значними переживаннями. Багато чоловіків уявляють себе у ролі людини, готової вирішити будь-які проблеми (когнітивна сторона спілкування). Жінкам же частіше необхідно не це при вирішенні емоційних проблем: їм потрібне розуміння і вираження симпатій (підхід Я-

Розумію або Я-Жаль, а не Я-Знаю-Як-Вирішити-Проблему), тобто велика емпатія, процес співпереживання (емпатійна сторона), а не дія і не результат.

1.3 Психічні особливості підліткового віку

Рання юність (від 14-15 до 18 років) – у буквальному значенні слова "третьої світ", що існує між дитинством та дорослістю. До кінця цього періоду основні процеси біологічного дозрівання в більшості випадків завершені, тому подальший фізичний розвиток можна розглядати як належне до циклу дорослості. Соціальний статус юнацтва неоднорідний. Юність – завершальний етап соціалізації. Діяльність та рольова структура особистості на цьому етапі вже набувають ряду нових, дорослих якостей.

Головне соціальне завдання цього віку – вибір професії. Вибір професії та типу навчального закладу неминуче диференціює життєві шляхи дівчат і юнаків, з усіма соціально-психологічними наслідками, що звідси випливають. Розширюється діапазон суспільно-політичних ролей та пов'язаних з ними інтересів та відповідальності.

Проміжність соціального стану та статусу юнацтва визначає деякі особливості його психіки. Юнаків ще гостро хвилюють проблеми, успадковані від підліткового етапу, - власна вікова специфіка, право автономію від старших тощо. Але соціальне та особистісне самовизначення передбачає не так автономію від дорослих, скільки чітке орієнтування та визначення свого місця в дорослому світі [5].

Юність – завершальний етап дозрівання та формування особистості. Становлення особистості включає також становлення щодо стійкого образу «Я», тобто. цілісного ставлення до себе.

Образ «Я» включає 3 компоненти:

1. Пізнавальний - знання себе, уявлення про свої якості та властивості.
2. Емоційний - оцінка цих якостей і пов'язане з нею самолюбство, самоповагу і т.д.
3. Поведінковий – практичне ставлення себе.

Юнак пристрасно хоче знати, хто він такий, чого він вартий, на що він здатний. Є два способи самооцінки. Один полягає в тому, щоб порівняти рівень своїх домагань із досягнутим результатом. Другий шлях самооцінки – соціальне порівняння, зіставлення думок себе оточуючих.

Образи власного «я», як відомо, складні та неоднозначні. Тут і реальне «я» (яким я бачу себе в даний момент), і динамічне «я» (яким я намагаюся стати), і ідеальне «я» (яким я повинен стати, виходячи зі своїх моральних принципів), і фантастичне «я» (Яким хотів би бути, якби все було можливим), і ціла низка інших представлених «я». Навіть самосвідомість зрілої особистості не вільна від протиріч і не всі самооцінки адекватні [12].

Адекватність самооцінки із віком підвищується. Розбіжність реального і ідеального «Я» цілком природне наслідок зростання самосвідомості і необхідна передумова цілеспрямованого самовиховання.

Винятково важливою рисою особистості, багато в чому закладеної ранньої молодості, є самоповага, тобто. узагальнена самооцінка, ступінь прийняття чи неприйняття себе як особистості. На формування самоповаги впливають багато чинників – ставлення батьків, становище серед однолітків та інші

Однією з важливих потреб перехідного віку стає потреба у звільненні від контролю та опіки батьків, вчителів, старших взагалі, а також від встановлених ними правил та порядків. Значний вплив на особистість юнака надає стиль його взаємин із батьками, який лише частково зумовлений їхнім соціальним становищем.

Існує кілька щодо автономних психологічних механізмів, з яких батьки впливають своїх дітей.

1) підкріплення: заохочуючи поведінку, яку дорослі вважають правильною, і, караючи за порушення встановлених правил, батьки впроваджують у свідомість дитини певну систему норм, дотримання яких поступово стає для дитини звичкою та внутрішньою потребою;

2) ідентифікація: дитина наслідує батьків, орієнтується з їхньої приклад, намагається стати так само, як вони;

3) розуміння: знаючи внутрішній світ дитини і чуйно відгукуючись на її проблеми, батьки тим самим формують її самосвідомість та комунікативні якості;

4) механізм психологічного протидії: юнак, свободу якого жорстко обмежують, може виробити підвищену потяг до самостійності, а той, кому всі дозволяють, вирости залежним [21].

Найкращі стосунки старшокласників із батьками складаються зазвичай тоді, коли батьки дотримуються демократичного стилю виховання. Цей стиль найбільшою мірою сприяє вихованню самостійності, активності, ініціативи та соціальної відповідальності.

«Значність» для юнаків та дівчат їхніх батьків та однолітків принципово не однакова у різних сферах діяльності. Найбільша автономія від батьків при орієнтації на однолітків спостерігається у сфері дозвілля, розваг, вільного спілкування, споживчих орієнтацій.

Юнацький вік виділяється як сензитивний період для прояву сенсу життя як психологічного новоутворення, що розвивається на основі становлення головного мотиву (життєвої мети), виявлення та формулювання головного завдання, пов'язаного з віддаленим майбутнім. Наголошується, що у цьому віці внутрішній світ та індивідуальні смислові орієнтації набувають самодостатності, що переходить у надцінність. Тут формуються передумови становлення вищої системи регуляції, характерної зрілої автономної особистості – системи, заснованої на логіці вільного вибору.

Головне психологічне набуття ранньої юності – це відкриття свого внутрішнього світу. Для дитини єдиною усвідомлюваною реальністю є зовнішній світ, куди він проектує свою фантазію. Цілком усвідомлюючи свої вчинки, він ще не усвідомлює своїх психічних станів. Якщо дитина сердиться, вона пояснює це тим, що хтось її образив. Навпаки, для юнака зовнішній, фізичний світ - лише з можливостей суб'єктивного досвіду, осередком якого є

сам. Знаходячи здатність занурюватися в себе, у свої переживання, молода істота відкриває цілий світ емоцій, красу природи, звуки музики, нові фарби. «Відкриття» свого внутрішнього світу – дуже важлива, радісна та хвилююча подія, але вона викликає і чимало тривожних, драматичних переживань. Виявляється, «внутрішнє Я» може не збігатися із зовнішньою поведінкою, актуалізуючи проблему самоконтролю. Невипадково скарги на слабку волю – найпоширеніша форма підліткової і юнацької самокритики. Разом зі свідомістю своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходять почуття самотності. Це породжує гостру потребу у спілкуванні та водночас підвищення його вибірковості, потреба у усамітненні, у тиші природи, у мовчанні, у тому, щоб почути свій внутрішній голос, не заглушений метушливою буденною повсякденністю.

Головним виміром часу у самосвідомості юнака є майбутнє, якого він себе готує. Мрії про майбутнє займають центральне місце у його переживаннях.

Таким чином, соціалізація є процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, набуття соціально значимих характеристик свідомості людини та поведінки, які регулюють її стосунки із суспільством. Гендерна соціалізація (статеворольова соціалізація) – процес засвоєння індивідом культурної системи гендеру суспільства, у якому живе, своєрідне суспільне конструювання відмінностей між статями. Соціалізація підлітків групи однолітків через спілкування, побудова близьких відносин і відносин, заданих соціумом у межах навчальної діяльності, багато чому визначається гендерним компонентом ідентичності, тобто переважаючими моделями поведінки у контексті усвідомлення себе, як представника певної статі. Дослідження гендерної соціалізації відкриває можливість побачити механізми зв'язку внутрішньо-особистісної та соціокультурної обумовленості поведінки у ситуаціях соціальної взаємодії, зрозуміти взаємозв'язок та суперечливість групових та особистих засад у підлітка.

Висновки до розділу 1

Соціалізація особистості – це процес інтеграції особистості в суспільство, в різні типи соціальних спільнот (групи, соціального інституту, соціальної організації) шляхом засвоєння елементів культури, норм і соціальних цінностей, на основі яких формуються соціально значущі якості особистості. Гендерна соціалізація (засвоєння людиною гендерних норм, моделей і ролей, формування її ніжного репертуару) є результатом складної взаємодії біологічних, психологічних, культурних і соціальних факторів. Задіяно багато внутрішніх особистих і соціальних механізмів.

У процесі гендерної ідентифікації діти, досягаючи гендерної константності, починають усвідомлювати свою приналежність до певної статі та вибирають відповідні форми поведінки. Розвиток гендерних схем, соціокультурних норм та стереотипів є результатом впливу культурних та середовищних факторів.

Існує кілька підходів до вивчення відмінностей між представниками двох статей, які умовно можна поділити на біологічний, етологічний, антропологічний та соціальний та психологічний. У кожному з цих підходів виділяють певні детермінанти, що впливають на появу цих відмінностей: це, відповідно, впливи, що надаються генетично; що походять із загальних закономірностей поведінки живих істот; виниклі внаслідок культурно-історичних взаємодій народів, особливостей їхнього побуту та культури; що беруть початок при включенні до соціальних відносин, що виникають під впливом соціальних інститутів, груп, закономірностей масової поведінки.

Соціалізація є процес становлення особистості, поступове засвоєння нею вимог суспільства, набуття соціально значимих характеристик свідомості людини та поведінки, які регулюють її стосунки із суспільством. Гендерна соціалізація (статеворольова соціалізація) – процес засвоєння індивідом культурної системи гендеру суспільства, у якому живе, своєрідне суспільне конструювання відмінностей між статями. Соціалізація підлітків групи однолітків через спілкування, побудова близьких відносин і відносин, заданих

соціумом у межах навчальної діяльності, багато чому визначається гендерним компонентом ідентичності, тобто переважаючими моделями поведінки у контексті усвідомлення себе, як представника певної статі. Дослідження гендерної соціалізації відкриває можливість побачити механізми зв'язку внутрішньо-особистісної та соціокультурної обумовленості поведінки у ситуаціях соціальної взаємодії, зрозуміти взаємозв'язок та суперечливість групових та особистих засад у підлітка.

РОЗДІЛ 2

СІМ'Я У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

2.1. Сім'я як інститут соціалізації особистості

Гендерне становлення людини відбувається протягом усього життя та в різних соціальних групах (інститутах соціалізації). Найвпливовіша їх сім'я. Формування особистості дитини визначають тип, склад, структура сім'ї, порядок народження дітей, професійні ролі батьків, характер подружніх та батьківсько-дитячих відносин. Найважливіші агенти гендерної соціалізації в сім'ї – особистісні та гендерні характеристики батьків, у тому числі їх ідентичність і рольові моделі, стать дитини, що народилася, уявлення батьків про те, якою має бути дитина даної статі.

Американський соціолог Рут Хартлі виділяє чотири основні способи конструювання дорослими гендерної ролі дитини:

- Соціалізація через маніпуляції; наприклад, заклопотаність матері зовнішністю доньки
- вербальна апеляція; наприклад, часті звернення до стилю «ти, моя красуня», підкреслення привабливості дочки;
- каналізація; наприклад, напрям уваги дитини на певні об'єкти, іграшки, відповідні гри у «дочки-матері»;
- Демонстрація діяльності; наприклад, від дочки, що підростає, значно частіше, ніж від сина, вимагають допомоги по дому.

Ставлення до статі дитини формується у батьків ще до того, як вона з'являється на світ. Батьки намагаються визначити стать майбутньої дитини і будують щодо її різноманітні плани, вибирають ім'я, створюють образ ще не народженого малюка. Коли дитина народжується, батькам оголошують, що у них хлопчик чи дівчинка і таким чином, – номінативна або приписувана стать дитини визначена.

Чи є гарантією те, що дитина, названа хлопчиком, вважатиме себе через час чоловіком, а дівчинка – жінкою? Однозначної відповіді немає, багато хто залежить від біологічних передумов та виховання. У процесі виховання сім'я, система освіти, культура загалом впроваджують у свідомість дітей гендерні норми, формують певні правила і створюють уявлення у тому, хто є «справжній чоловік» і який має бути «справжня жінка», тобто. гендерні стереотипи. Коли друзі, родичі та батьки обговорюють зовнішність новонародженого, гендерні стереотипи присутні у всьому: «Який великий! Він буде спортсменом!», «Яка гарненька» Вона просто лялечка!». Однак бувають випадки, коли дитину виховують відповідно до її статі, а вона все одно вважає себе іншою – у таких випадках кажуть, що «природа бере своє». А трапляється, що батьки самі виховують дитину не так, як її вимагає її статевая приналежність [28].

На що спираються батьки, виховуючи хлопчика чи дівчинку? Насамперед, на власні уявлення про те, яким має бути чоловік, і якою має бути жінка. Багато в чому ці уявлення у різних людей схожі. Це гендерні стереотипи, чия роль у трансляції дітям статево-рольових якостей надзвичайно велика.

Незважаючи на те, що лікарі не знаходять об'єктивних відмінностей у зовнішності та поведінці новонароджених, батьки вважають, що маленькі дівчатка більш м'які, маленькі та симпатичні, менш рухливі, ніж хлопчики, які видаються більшими, активними та гучними. У ранньому дитинстві матері частіше торкаються синів, ніж дочок, зате дивляться на дівчаток і частіше з ними розмовляють. В одному дослідженні двом групам молодих матерів показували 6-місячну дитину. В одному випадку його одягали у блакитні повзунки та казали, що це хлопчик. В іншому – в рожевій сукні, і це ж немовля фігурувало як дівчинка. В результаті виявилось, що «дівчинка слухняніша», їй частіше усміхалися і частіше давали іграшки. В іншому дослідженні двом групам батьків демонстрували ту саму відеозапис півторарічної дитини, але в одному випадку її називали хлопчиком, а в іншому – дівчинкою. Батьки

описали хлопчика як агресивного, сильного, спритного, а дівчинку, як лагідну, пасивну та ніжну. Для дитини будь-якої статі значна роль батька та матері, і зумовлено це різницею у цих ролях. Тому особливе значення на гендерну соціалізацію має і ставлення дітей різної статі до батьків [41].

Існує поширена думка про те, що мати в сім'ї створює емоційний клімат, від якого великою мірою залежить формування душевного благополуччя дитини, а батько відіграє роль у нормуванні світу дитини, в освіті системи цінностей, основних етичних оцінок, а також картини себе, що безпосередньо впливає формування особистості. Батько, як у хлопчиків, так і у дівчаток, сприяє адекватному самовідношенню дитини, що дозволяє йому краще справлятися з пізнавальними завданнями, завданнями міжособистісного спілкування, ніж це відбувається у дітей, які виховуються без батька або за його неадекватного впливу.

Образ батька надзвичайно важливий для психічного розвитку хлопчиків: за його відсутності дитині бракує того, у чому виражаються особливості чоловічої психіки, що призводить до зниження соціальної активності, сприяє інфантилізму. Неясний, неясковий приклад батька через його відсутність чи недостатнього впливу ускладнює процес прилучення хлопчика до чоловічої субкультури, що, на думку психоаналітиків, є джерелом невротичних проявів - енурезу, страхів, заїкуватості та ін. Відсутність батька в ранньому віці дитини (дитинства) може позначитися з його сексуально-рольової орієнтації, частішому виникненні конфліктів цьому ґрунті, ніж в дітей, які мали батька чи які втратили їх у пізнішому віці.

Батько впливає формування майбутнього зразка чоловіка в дочки. Їй дуже важливо поспостерігати і засвоїти способи поведінки матері стосовно батька, батька – матері. Безпосередній, активний вплив батька на дівчинку в підлітковому віці полегшить їй дорослішання, дасть впевненість у своїй привабливості, значущості, коли буде модель чоловічого ставлення до жінок. Вирослі без чоловічого впливу та прикладу дівчинки можуть відчувати труднощі у взаєминах із протилежною статтю, як з однолітками, так і зі

старшими чоловіками, напруженість та нерозбірливість у спілкуванні. Як пише Щудро С. А., «батько є та сама матриця, яка робить відбиток майбутньої «балувниці» чи «жертви», а може, і звичайної «простодири» у взаєминах з чоловіками» [43].

Особливе ставлення до матері зберігається у чоловіка протягом усього життя. Воно виявляється у наступному: любові/нелюбові до матері; жіночому початку психіці, закладеному матір'ю; уявлення про ідеальну жінку, сформовану під впливом (позитивному або негативному) своєї матері; почуття комфорту та захищеності у присутності своєї матері; готовності приймати гнів і критику своєї матері та відчувати почуття провини перед нею. З батьком чоловік порівнює все життя, намагаючись визначити – більшого чи меншого він досяг.

Для дівчинки первинна тілесна єдність із матір'ю є основою подальшого розвитку жіночої психології, тоді як для хлопчика основою формування чоловічої психології виявляється розрив первинної тілесної єдності з матір'ю. Хлопчик повинен піти від матері, щоб відчувати себе чоловіком, а дівчинка має полюбити батька, щоб відчувати себе жінкою.

Ототожнення себе зі своєю статтю у жінки відбувається через визнання з боку батька. Батько - перший чоловік дівчинки, і його кохання формує у неї вміння любити. Часто відмова з боку батька визнати жіночність дочки чи насильницьке виховання мужності призводить до важких деформацій психіки.

На думку Матусевич Т. В., основні труднощі у відносинах матері та сина – визнати за сином право на своє власне самостійне життя; для сина – зуміти вчасно відійти від матері на дистанцію дорослості та здобути самостійність. Наслідки у житті сина, якщо таке дорослішання не відбулося, можуть полягати в тому, що чоловік відчуватиме внутрішню невпевненість у визнанні власних чоловічих якостей (порушення у сфері гендерної ідентифікації). Така молода людина весь час коливатиметься між м'якістю (спадщина від матері) і надзорсткістю (бажанням бути чоловіком і незнанням, як ним бути). Такий суперечливий стан чоловіка накладає відбиток з його взаємини із дружиною

(жінкою). Чоловік, який засвоїв у житті лише одну роль – сина, часто не може стати чоловіком – провідним лідером, захисником, «добувачем». Більше того, досить часто такий чоловік не може стати повноцінним батьком своєї дитини. До своєї дитини він виявляє синове ставлення: сам чекає розуміння, допомоги та підтримки. Із таким батьком-сином дочка може швидко подорослішати, оскільки вона з ним реалізує материнську позицію. А син, навпаки, стати слабким та інфантильним [33].

В цілому психологи встановили, що активна участь батька у вихованні дитини необхідна з наступних причин.

1. Помічено, що дитина, батько якої в перший рік життя бере участь у повсякденному догляді за ним, менше боїться незнайомих людей і взагалі виявляє велику комунікабельність.

2. Під впливом батька дитина стає більш дисциплінованою, відкритою і чесною, здатною керуватися почуттям обов'язку та зобов'язаннями, а не лише своїми бажаннями.

3. Якщо в сім'ї активний та домінуючий батько бере участь у вихованні дітей нарівні з матір'ю, діти відчують підтримку та захист, виростають сильними та впевненими у собі людьми.

4. Якщо батько усувається виховання, це негативно позначається розвитку здібностей дітей до логічного аналізу, і навіть математичних і технічних здібностей.

5. З метою успішної гендерної ідентифікації хлопчика, тобто. розвитку його за чоловічим типом необхідні широке і тривале спілкування з сильним і справедливим батьком, спільні з батьком заняття, прогулянки, відвідування культурних заходів. Бажано, щоб саме батько давав свою оцінку та висловлював свою думку щодо важливих і значущих для дитини ситуацій, щоб дитина освоїв саме чоловічі форми поведінки та способи вирішення проблем.

6. Сексуальність сина та його подальші стосунки з жінками закладаються насамперед батьком.

7. Саме батько формує у своїй дочці впевненість у собі як у жінці. Дівчатка, які виростили в сім'ї люблячого батька, відчувають свою захищеність, у них немає підвищеної тривожності чи страхів перед усім світом.

8. Установка на стабільну сім'ю формується у дівчаток, у сім'ях яких батьки також змогли створити стабільну сім'ю, засновану на любові батька до матері. У пошуку своєї близької людини дівчата з таких сімей орієнтуватимуться, перш за все, на те, щоб молодий чоловік виявляв до них справжні любовні почуття [14].

Результати батьківського та материнського впливу простежуються в особливостях соціальної поведінки, ціннісних та кар'єрних орієнтаціях, виборі сфери професійної діяльності. Дослідження показали, що жінки, які відзначили переважний вплив на них батька, мають вищу кар'єрну орієнтацію на професійну компетентність, у них сильніше виражене прагнення до просування, успіху, вони менш схильні до співпраці, частіше вибирають «чоловічі» сфери професійної діяльності та домагаються вищого соціального та матеріального статусу. Можна припустити, що домінуючий вплив батька сприяло розвитку вони маскулінічних характеристик. І, навпаки, жінки, на яких більший вплив мала мати, мають більш високу кар'єрну орієнтацію на служіння, виражене прагнення соціальної кооперації, бажання піклуватися про інших людей, сфери професійної діяльності обирають традиційно «жіночі».

Материнська любов може бути не лише благом, а й трагедією. Все залежить від «доз», інтенсивності та психологічної якості материнської любові. Необхідна в дитинстві, вона стає гальмом у соціальному розвитку та дорослішанні дитини у підлітковому та ранньому юнацькому віці.

У дослідженнях психологів та педагогів можна знайти відповіді на питання – як любити дитину.

З сином, перш за все, бути жінкою-матір'ю: слабкою, жіночною, лагідною, люблячою, не намагатися взаємодіяти з сином одночасно і в ролі

матері, і в ролі батька. Син повинен навчитися шкодувати матір, співчувати їй, прагнути допомогти та підтримати, а не чекати від неї підтримки та опори.

"Слабка мати - сильний син, сильна мати - слабкий син".

Починаючи з підліткового віку матері слід відпускати сина від себе: визнавати його інтереси, поважати його друзів, давати йому більше свободи і самостійності. Якщо між матір'ю та сином вчасно не виникла дистанція у стосунках, син зазнає труднощів у налагодженні свого особистого життя. Він метається між матір'ю та коханою жінкою і не може остаточно вирішити, хто йому з двох жінок ближче та дорожче. До матері він відчуває подяку за те, що вона його виховала, але навпіл з почуттям провини, так як з весіллям йому доведеться від неї йти. До жінки виникають суперечливі почуття: свідоме чи несвідоме порівняння її з матір'ю і бажання побудувати своє життя з коханою жінкою, у якій мати не займала б лідируючу роль. Якщо син емоційно залежить від матері, часто вона руйнує його сім'ю; поширені випадки, коли емоційно залежний син взагалі не одружується і все життя живе з самотньою матір'ю, зберігаючи дитячу інфантильність. Можуть бути й інші варіанти: син вибирає жінку значно старшу за себе [8].

З дочкою, на думку психологів, стосунки матері треба будувати за принципом «золотої середини»: любити, пестити, балувати і водночас – вимагати та чекати допомоги в сім'ї, дотримуватись дистанції.

У структурі сім'ї, крім дитячо-батьківських відносин, за наявності кількох дітей складаються дитячо-дитячі відносини. Сучасні психологічні дослідження показують, що саме нерівність у стінах рідного дому може мати вирішальний виховний вплив на розвиток особистості, отже, на гендерні характеристики дитини Д. Деніелс і Р. Пломін дійшли висновків, що:

- матері однаково поведуться лише з дітьми однакового віку;
- старші нерідко згадують, як дратували їх молодші;
- молодші не забудуть, як роками побоювалися дружби чи елементарного зізнання старших [4].

Ф. Саллоуей окреслив причини, що породжують різницю між дітьми з однієї сім'ї.

1. У боротьбі за обмежені ресурси, якими є батьківська турбота, перспективним поглядом біології є вибір стратегії, якомога більш далекою від стратегії можливих «конкурентів» (в особі братів чи сестер).

2. Діти різняться вже з того, що сам порядок їх появи світ породжує відмінності. Старша дитина або молодша, сильніша вона чи слабша, кмітливіша чи наївніша – все це впливає на те, як вона висловлює свої бажання і спілкується зі світом.

3. Батьки мимоволі віддають перевагу первістку, адже ще до того, як на світ з'явився другий, вони встигли вкласти в нього чимало турботи, кохання, уваги, часу [28].

В основі теорії Ф. Саллоуея - найважливіша фаза становлення особистості - період боротьби за своє місце у сім'ї. Вчений також вивчив біографії 6566 видатних людей, які жили останні п'ять століть, і прийшов до висновку, що порядковий номер дитини в сім'ї дозволяє досить точно прогнозувати, чи буде вона згодом дотримуватися консервативних, загальноприйнятих поглядів або неординарних, пливати за течією (що типово для первенства). або ж, народившись молодшим, піде всупереч панівним поглядам. Хто ріс разом із сестрами та братами, швидше, ніж єдині діти, розуміють думки та наміри інших людей. Діти швидко вчаться бути не схожими на конкурентів, що дозволяє їм зайняти свою нішу.

Первенці повсюдно використовують батьківський авторитет, на законних підставах командує своїми братами та сестрами, та експериментальним шляхом намагаються визначити, як далеко їм при цьому можна зайти. Вони впевнені у собі, налаштовані на успіх, але намагаються уникати ризику. З дитинства вони звикли до відповідальності і завжди прагнуть займати керівні пости. Первенці, за даними вчених, переважають серед нобелівських лауреатів та політичних лідерів (Дж. Клінтон, У. Черчілль та ін.).

Молодші діти не завжди дозволяють собою командувати. Диктатура старших формує у них бунтарські якості, вони вигадують усілякі стратегії опору. Молодші діти – шукачі, готові до експериментів, адже для них це єдиний спосіб захопити ще не зайняте місце. Подібна необхідність знаходити та використовувати різні можливості зумовлює гарний розвиток уяви, творчий потенціал та незалежність. З їхніх лав виходять першовідкривачі та перетворювачі світу, реформатори та революціонери (Н. Коперник, М. Ганді, М.Л. Кінг, Ф. Кастро, Я. Арафат, Хо Ши Мін та ін.) [50].

Особистісні особливості єдиної дитини – десть посередині між крайнощами старших та молодших. Вони демонструють найбільш типові для статі реакції.

Біхевіористи відзначають ще одну цікаву особливість: якщо стать молодшої дитини співпадає зі статтю старшої дитини, то традиційні гендерно-рольові особливості у молодшого зазвичай виражені сильніше: так, молодша сестра дівчинки міститиме в собі більше «дівчинки», ніж молодша сестра хлопчика. Це саме стосується і хлопчиків, які мають братів.

Наявність братів позитивно впливає ідентифікацію хлопчика з участю батька. У дівчаток старшої сестри не позначається подібним чином, мабуть, через більш виражену ідентифікацію з матір'ю у дівчинки, ніж з батьком у хлопчиків.

Сьогодні у нашому суспільстві вихованням і хлопчиків, і дівчаток займаються переважно жінки: вдома — це мама чи бабуся, у дитячому садку — вихователі.

Соціальні зміни призвели до руйнування традиційних уявлень поведінки чоловіків та жінок. Процес демократизації суспільства змішав статеві ролі чоловіків та жінок. Сьогодні жінки стали займати лідируючу позицію серед чоловіків, стираються кордони між «чоловічими» та «жіночими» професіями. Через ці зміни в суспільстві змінюються у свідомості дітей уявлення про справжніх чоловіків та жінок. Спостерігаючи за поведінкою дітей у дитячому садку, можна помітити, що деякі хлопчики не можуть постояти за себе,

фізично слабкі, нестерпні та емоційно нестійкі, вони не мають культури поведінки по відношенню до дівчаток. Дівчатка ж, у свою чергу, позбавлені скромності, ніжності, не вміють вирішувати конфліктних ситуацій. Сюжетно-рольові ігри дітей не відображають традиційних уявлень: часто хлопчики та дівчатка займають у них не властиві статеві ролі, не вміють домовлятися у грі. У праці діти що неспроможні самостійно розподіляти обов'язки з урахуванням статі партнера. В даний час процес засвоєння норм, правил поведінки, соціальних установок відповідно до культурних уявлень про роль, становище та призначення чоловіка і жінки в суспільстві називається гендерною соціалізацією.

У ході гендерної соціалізації засвоюються сформовані у культурі уявлення про те, як слід поводитися хлопчику і дівчинці, юнакові та дівчині, які особистісні якості повинні мати чоловіки і жінки. Цей процес пов'язаний з осмисленням особистістю своєї духовно-моральної приналежності до тієї чи іншої групи (чоловіки/жінки). В результаті особистість усвідомлює свою соціально-ціннісну та емоційно-психологічну значущість як члена своєї групи.

Статева соціалізація сприяє формуванню гендерної поведінки. Існують різні трактування даного поняття: це й поведінка, що реалізує соціальні, нормативні очікування, що визначають, чим повинні або не повинні займатися чоловіки та жінки; і поведінка, властиве людині певної статі під час виконання нею різних соціальних ролей. А також ця соціальна поведінка, яка реалізує комплекс очікувань, стереотипів, вимог, адресованих суспільством представникам чоловічої чи жіночої статі. Щодо підліткового віку, гендерна поведінка розуміється як особлива модель соціальної поведінки, що відображає систему уявлень про свій статевий образ, що розкривається у різних ситуаціях, у діяльності, у способах взаємовідносин дівчаток та хлопчиків, зумовлених еталонами чоловічої та жіночої поведінки [48].

Дуже важливо, щоб у цьому процесі батьківський та материнський вплив збалансувався. Так, на ранніх етапах життя для дітей обох статей важливіший психологічний контакт з матір'ю, у підлітковому віці на перший

план виходить батьківське виховання, особливо якщо йдеться про хлопчиків-підлітків. У підлітків чоловічої статі повинна формуватися маскуліність (традиційно очікувана суспільством поведінка чоловіка), а у дівчаток-підлітків – фемінність (жіночність). У хлопчиків це активність, наполегливість, кмітливість, впевненість у собі, у дівчаток поступливість, пасивність, залежність. Безумовно, у чистому вигляді ці якості не зустрічаються, особливо у суспільстві. Нехтування інтересами дитини, відчуженість, байдужість, безконтрольність з боку матері та відсутність батьківського прикладу для успадкування підштовхують підлітка до прояву більш маскулічних рис особистості. Певна байдужість призводить до того, що підліток стає більш агресивним, зануреним у свій світ.

Підвищені вимоги з боку батьків стимулюють підлітка до певного рівня відповідальності перед старшими членами сім'ї перед педагогами. Підліток намагається у всьому відповідати цьому рівню вимог, які ставить дорослий: у поведінці, навчанні, відносинах коїться з іншими. А тип сімейного виховання з гіперопікою та гіперпротекцією (надмірною турботою про дітей), виробляють у підлітка певні привілеї щодо інших. Дитина вважає себе більш важливою і недосяжною для інших. Тим самим батьки несвідомо надають підлітку більше можливостей у тому, щоб він виявляв фемінні риси особистості.

На освоєння статевих ролей підлітком впливають прийняття з боку батька і матері, рівень суворості, згоди та послідовності обох батьків або одного з них у неповній сім'ї, характер співробітництва та близькості поколінь, у тому числі ступінь контролю, вимогливості до дітей у сім'ї.

Головними зразками гендерної поведінки є батьки. Батько дає дитині світ думки, закон, порядок та дисципліну. Він необхідний дитині протягом її розвитку. Батько для підлітка – джерело безпеки. Роль батька, який активно спілкується з дітьми та є для них авторитетом, незамінна. Дитина краще соціалізується, перебуваючи у близькому контакті з таким батьком, усувається

небезпека виникнення акцентуацій (надмірно виражених рис характеру) та психопатологій.

Отже, батько виникає як авторитетний соціальний зразок, приклад поведінки, його присутність у сім'ї надає підлітку впевненість та самостійність у прийнятті рішень. Лише батько може сформувати у дитини здатність до ініціативи та протистояння груповому тиску, що важливо при знаходженні в референтних (значущих для підлітків) групах однолітків.

Чим більше підліток прив'язаний до матері (проти батька), тим менш активний, гірше може протистояти агресії оточення. Чим менше дитина прив'язана до батька, тим вірогідніша знижена самооцінка, тим менше значення вона надає духовним та соціальним цінностям, порівняно з матеріальними та індивідуалістичними цінностями.

Батько також відіграє важливу роль у розвитку дівчинки-підлітка. Його риси, особливості його поведінки, нюанси взаємин з ним запам'ятовуються, часом несвідомо, і стають зразком, свого роду полюсом (позитивним або негативним), до якого будуть з часом притягуватися (або від якого відштовхуватимуться) всі типи та форми поведінки майбутньої жінки чоловіками. Теплі стосунки з батьком допомагають дочці пишатися своєю жіночністю [22].

Така модель відносин сприяє підлітку у прийнятті себе як жінки і допомагає у гетеросексуальній (властивій більшості людей сексуальної орієнтації) адаптації. Це саме стосується і хлопчиків-підлітків. Якщо хлопчик ідентифікується зі своїм батьком і зберігає при цьому теплі стосунки з матір'ю, його подальші стосунки з жінками, ймовірно, будуть сприятливими. Самооцінка хлопчиків залежить від ступеня підтримки їхніми батьками.

Життя та умови виховання дитини без матері та особливо батька мають явну специфіку та суттєво відрізняються від життя дитини у повній сім'ї. Навіть якщо мати чи батько намагається заповнити відсутність другого з батьків, частіше саме батька, і робить усе можливе, щоб поєднати в собі ролі обох батьків, він чи вона в принципі не можуть реалізувати одночасно обидві

батьківські позиції — материнську та батьківську. Такі умови життя підлітка будуть відображені в особливостях його особистісного розвитку: його емоційному самопочутті, самооцінці, відношенні з оточуючими, у гендерній поведінці.

Дисфункціональні дитячо-батьківські відносини можуть мати місце й у повній сім'ї. До факторів, що провокують порушення в процесі гендерної соціалізації хлопчика, належать симбіотичний зв'язок з матір'ю, знижений авторитет батька, авторитарність матері та емоційно збіднені стосунки з батьком.

Таким чином, сім'я - перше і основне середовище, в якому дитина отримує відомості про своє поле, про те, що є протилежна стать, і про взаємини статей. Культурні стереотипи та власний досвід підказують батькам, яким має бути хлопчик і який – дівчинка. Батьки виразніше ототожнюють себе з дитиною своєї статі і хочуть бути моделлю для неї. При цьому ставлення батьків до доньок – це завжди трохи відношення як до маленьких жінок, а матерів до синів – як до маленьких чоловіків. Так, у повних сім'ях дитина вже на ранньому етапі розвитку отримує відомості про власне поле. Дослідники зробили висновок, що в спокійних, врівноважених сім'ях, де позиція будь-якого члена сім'ї не ставала диктатом для інших, дитина легко і природно сприймає свою стать і статеvu поведінку.

Підлітки для формування гармонійної, адаптивної, функціональної гендерної ідентичності потребують близьких, емоційно насичених стосунків і з матерями, і з батьками. При цьому неповнота сім'ї необов'язково призводить до деструктивних наслідків для дитини, а дисфункціональні відносини найчастіше зустрічаються і в повній сім'ї.

2.2. Соціалізуючий потенціал установ соціально-культурної сфери

Стать людини відіграє величезну роль у його житті та діяльності, будучи природною основою всієї її індивідуальності [9; 58]. Статева ідентичність, тобто усвідомлена приналежність до певної статі є результатом складного

біосоціального процесу, що включає онтогенез, статево-рольову соціалізацію та розвиток самосвідомості особистості [10, с. 121]. У цьому вся процесі біологічні чинники статевої диференціації доповнюються соціальними. гендерно-рольова соціалізація включає процеси соціальної адаптації, інтеріоризації та індивідуалізації. Адаптація, в даному випадку, розглядається як активне пристосування особистості до своєї статевої ролі та рольових функцій, соціально-моральних норм. Також її успішне входження у різні формальні та неформальні групи, колективи як носій певної статевої ролі та суб'єкта відповідної гендерно-рольової поведінки. Процес інтеріоризації передбачає засвоєння суспільних вимог і переведення їх у особисті знання, вміння, норми, зразки поведінки, способи взаємодії, цінності, переживання, що становлять досвід «бути чоловіком (жінкою)». Що стосується індивідуалізації, то вона в процесі гендерно-рольової соціалізації здійснюється в міру усвідомлення суб'єктом його своєрідності, неповторності своїх особистісних властивостей, їх самовдосконалення та індивідуальний досвід гендерно-рольової поведінки.

Стать, - вважає В.Е Каган, - пронизує все буття людини разом із віком і характером становить найзагальніше враження особистості [13, 26]. Успішність гендерно-рольової соціалізації можлива за умови залучення підлітків до цінностей світової та національної культури, що змістовно розкривають морально-психологічну та соціальну сутність таких понять, як стать, любов та взаємини статей. При цьому як найважливіші цінності ми можемо назвати визнання рівності та рівноправності статей, що враховує їх об'єктивні відмінності, партнерство, взаєморозуміння, довіру, цнотливість, сім'я, шлюб, любов. Гендерно-рольова соціалізація та усвідомлення особистістю своєї статевої приналежності протікає під впливом різних соціокультурних факторів: батьків та родичів, мікросоціального середовища та груп однолітків, освітнього процесу, літератури та мистецтва, молодіжної субкультури, засобів масової інформації, випадкових спостережень та інших факторів.

Проблема визначення підлітка у процесі статевої соціалізації – це безперечно проблема фізичного, духовного та морального здоров'я підростаючого покоління. Це важливе питання як індивідуальне, так і соціальне.

У ході розвитку людини, що вступає в життя, здійснюється перехід від дотикових відчуттів немовля до найсучасніших образів мистецтва, піднесених понять філософа, найскладніших математичних теорій і т.п. Загальні всім людей родові якості і особливі риси, властиві різним засадам людства – біологічним, соціальним, культурним, виявляються індивідуально, що робить кожну дитину унікальною істотою.

Суспільні системи різних народів щодо просто структуровані. Практично всі вони засновані на традиції та шануванні предків. Традиція має значення, громадські зміни відбуваються повільно, майже непомітно, а минуле дорослих стає майбутнім нових поколінь. Відсутні причини принципових конфліктів, оскільки в старших і молодших майже однакові ціннісні орієнтації.

Основою освоєння соціокультурних аспектів у суспільстві є найпростіша форма наслідування – копіювання, яка матиме місце і в наступних етапах дорослішання. Однак своє домінантне становище копіювання поступить іншим різновидам наслідування.

Освоюючи людський зміст, укладений предметності культури, підліток вбирає у собі, засвоює його і присвоює, стаючи тим самим культурною істотою. Отже, при статевої соціалізації відбувається засвоєння зростаючою людиною культурних цінностей своєї статі.

Це означає, що потреби й установки підлітка є даром культури і навіть ті, які обумовлені біологічною природою, у процесі соціалізації виявляються " обробленими " культурою.

У суспільстві існує тенденція до збільшення соціальних інститутів, сприяють соціалізації підлітків і засвоєнню суспільних цінностей. Також

помічається істотне підвищення активності та вибіркової самого підлітка. Ускладнюються та змінюються методи та цілі статевої соціалізації.

Безперервність соціалізації, збереження відтворення та інновації у різних видах людської діяльності забезпечує культура, яка сама постає як накопичений досвід. Однак досвід, що передає підростаючим поколінням діяльність у часі, сам має бути збережений та трансльований.

Установи соціально-культурної сфери, а зокрема, культурно-дозвілєві установи – це організації, основною діяльністю яких є надання населенню різноманітних послуг соціально-культурного, просвітницького, оздоровчого та розважального характеру, створення умов для занять аматорською художньою творчістю.

Соціальні функції таких закладів такі, що їх здійснення залучаються значні групи людей: організатори культурно-дозвілєвих програм, активісти, члени різних гуртків, аматорських об'єднань і клубів за інтересами, самі глядачі. Впливаючи на внутрішній світ і образ дій великої кількості людей, культурно-дозвілєва діяльність впливає тим самим і на навколишню дійсність, стає важливою ланкою соціального життя. При цьому формуюча дія соціально-культурної діяльності слід спеціально організовувати, вести за розробленою програмою людьми, які мають професійну підготовку. Оскільки культурно-дозвілєва діяльність носить багатосторонній характер, що відповідає різноманітності потреб, інтересів та запитів членів суспільства, то її соціальні функції визначаються соціальним призначенням, структурою суспільства.

Велику роль у вихованні гендерної культури підлітків покликані грати установи позашкільної освіти та виховання, що є частиною системи освіти. Для здійснення успішного гендерного виховання педагогу позашкільної установи необхідно працювати у кількох напрямках, одним із яких є вивчення біологічних, вікових та психофізіологічних особливостей хлопчиків та дівчаток-підлітків, та використання отриманих знань на практиці. Діти різної статі по-різному сприймають інформацію. Дівчатка – натури більш

романтичні, емоційні. Вони націлені більше не результат, але в сам процес, який приносить їм задоволення. А хлопчики більше націлені на результат визнання їхнього успіху. І рухаються вони до цієї мети через завзятість, терпіння, виявляючи природну силу та мужність. Дівчатка-підлітки є більш конформними та навіюваними, ніж хлопчики.

Хлопчики перевершують дівчаток у діяльності, що вимагає, просторових здібностей, а дівчатка перевершують їх за вербальними здібностями. Хлопчики-підлітки більше орієнтовані інформацію, а дівчатка - на ставлення для людей. Хлопчики частіше ставлять дорослим питання для отримання конкретної відповіді, а дівчатка - для встановлення контакту. Для хлопчиків підлітків дуже важливий предмет оцінки у тому діяльності, а дівчатам безпосередньо оцінюючий педагог. Хлопчиків цікавить суть оцінки, а дівчатка зацікавлені в емоційному спілкуванні.

Для дівчаток важливо зроблене ними враження, а хлопчики підлітки краще виконують пошукову діяльність, висувають нові ідеї, краще працюють, якщо потрібно вирішити принципово нове завдання. Проте вимоги до якості, ретельність, акуратність виконання невелика. Це лише деякі з особливостей хлопчиків та дівчаток цього вікового етапу. Безумовно, можливі винятки, проте якщо педагог має знання про характерні біологічні, вікові та психофізіологічні відмінності дітей, то виховний процес, організований ним, стає більш ефективним і набуває творчої спрямованості. Вона виявляється у творчому підході до організації процесу виховання гендерної культури підлітків залежно від ситуації, віку учнів, сформованих взаємин у колективі.

Крім того, необхідні: своєчасна реакція дорослих на ті чи інші особливості поведінки підлітків, їхніх взаємин із однолітками протилежної статі, емоційна оцінка цих особливостей; адекватна реакція ті чи інші прояви сексуального розвитку підлітка, заснована на твердому знанні те, що у розвитку є нормальним, що відхиленням від норми. Педагоги повинні пам'ятати, що й реакція на ці прояви - одне із найважливіших шляхів виховання гендерної культури; приклади правильного ставлення дорослих до

представників іншої статі. Дорослі нічого не винні доводити до відома дітей власні конфлікти, годі було з'ясувати при них свої відносини.

Вчителю необхідно звертати увагу школярів на позитивні приклади ставлення людей різної статі один до одного, на взаємні прояви кохання, уваги та турботи дорослих чоловіків та жінок, супроводжуючи їх відповідними коментарями. Це може розглядатися як спеціальний метод морально-статевого виховання – виховання на позитивних прикладах. Приклади можуть бути взяті також із творів художньої літератури, кіно тощо повідомлення учням, певним чином орієнтованої інформації як відповідь на їх питання, так і з власної ініціативи, індивідуально або у вигляді спеціально організованих бесід, занять. Ця інформація може бути донесена як окремо по статі, так і спільно для хлопчиків і дівчаток-підлітків. Велике значення мають рекомендації спеціальної літератури та його обговорення. Відомо, що з закріплення певних виховних впливів необхідна відповідна діяльність виховуваного.

Людина у будь-якому виді діяльності не може виступати як істота поза статтю. З одного боку, це означає, що для виховання гендерної культури підлітків можуть бути використані будь-які види діяльності, з іншого - що важко знайти якийсь рід діяльності, який слід спеціально організувати або стимулювати на користь процесу виховання гендерної культури. Тому будь-який вид діяльності учнів – робота, спілкування, пізнання – може бути інтересам статевого виховання, якщо педагоги дають особливостям цієї діяльності свою оцінку не взагалі, а з позиції існування двох статей, важливості та суспільної цінності певного характеру відмінностей між ними [26]. Слід також зазначити, що не останню роль у формуванні гендерної культури підлітків відіграють засоби масової інформації (книги, кіно, телебачення).

ЗМІ міцно увійшли у життя сучасного суспільства. Здійснюючи соціальний контроль і управління, впливаючи на формування громадської думки, поширення знання, досвід і культуру, інформуючи найширші верстви населення про події, що відбуваються, вони тим самим виконують

найважливіші функції підтримки та зміцнення суспільних відносин. Сьогодні телебачення та Інтернет – одні з найдоступніших засобів масової інформації. Широка практика відео, породила низку питань етичного та правового характеру. Хоча класифікаційна система, що обмежує зорову аудиторію, може мати певний вплив у кінотеатрах, вона малоефективна в пунктах прокату, в яких 13-річні підлітки легко дивляться фільми, призначені тільки для дорослих, що природно негативно позначається на розвитку гендерної культури підлітків. Телепрограми, призначені для хлопчиків та дівчат підліткового віку, демонструють екстремальні, надзвичайні події, далекі від повсякденної реальності (фантастика, детективи, фільми-катастрофи). Поведінка телегероїв має, підкреслено артистичний характер. Соціальний контекст їхніх дій перебільшений: вони чи не в кожній серії рятують країни від ядерної війни, землю від нашествия інопланетян, всесвіт від загибелі. Це веде до утруднення гендерної соціалізації підлітків.

Засвоєння більшістю їх гіпертрофованих уявлень про життя, характерні для телевізійної реальності, не тільки не сприяють формуванню у них навичок поведінки, адекватних реальному життю, а й прямо перешкоджають цьому. Так, наприклад, найчастіше у хлопчиків розвивається агресивність у поведінці, грубість, насильство стосовно оточуючих, що дає підстави говорити про порушення у структурі сприйняття дійсності. Найчастіше інформація діє психіку поступово, розгальмовуючи глибинні інстинкти. У дівчаток у свою чергу можуть розвиватися суїцидальні нахили, надмірна нервозність, депресивність.

Сучасні підлітки стежать за змінами в моді і намагаються слідувати їм, значну частину інформації такого роду підлітки черпають із ЗМІ, особливо з ТБ. Незважаючи на визнання того, що сучасна мода поширює стандарти асоціальної поведінки, більшість хлопчиків та дівчаток-підлітків ставляться до неї позитивно. Особливостями підліткового віку є процес формування ціннісних установок щодо сенсу свого існування, спрямованості у майбутнє,

вибудовування свого ставлення до світу. Тому в цей період вплив ЗМІ особливо відчутний.

Підлітковий синдром дисморфоманії – заклопотаності своїм тілом та зовнішністю – в юності зазвичай минає. Різке збільшення в перехідному віці кількості особистісних розладів обумовлено головним чином тим, що у дітей таких розладів не буває зовсім через нерозвиненість їхньої самосвідомості. Болючі симптоми і тривоги, що у підлітковому віці часто й не так реакція на специфічні труднощі самого віку, скільки прояв відстроченого ефекту ранніх психічних травм [30].

Таким чином, підліток бере участь у складному соціальному процесі, що забезпечує передумови створення більш складної, підготовленої особистості. Гендерно-рольове виховання представляється як складна соціальна система та своєрідний духовний об'єкт, у якому переломлюються закономірності сутності та існування людини та людства. Підлітковий період - не просто етап вікового розвитку людини, а явище, що надає значний вплив на самосвідомість людини та всі етапи її життя.

Висновки до розділу 2

На освоєння статевих ролей підлітком впливають прийняття з боку батька і матері, рівень суворості, згоди та послідовності обох батьків або одного з них у неповній сім'ї, характер співробітництва та близькості поколінь, у тому числі ступінь контролю, вимогливості до дітей у сім'ї. Головними зразками гендерної поведінки є батьки. Батько дає дитині світ думки, закон, порядок та дисципліну. Він необхідний дитині протягом її розвитку.

Сім'я - перше і основне середовище, в якому дитина отримує відомості про своє поле, про те, що є протилежна стать, і про взаємини статей. Культурні стереотипи та власний досвід підказують батькам, яким має бути хлопчик і який – дівчинка. Батьки виразніше ототожнюють себе з дитиною своєї статі і хочуть бути моделлю для неї.

Основою освоєння соціокультурних аспектів у суспільстві є найпростіша форма наслідування – копіювання, яка матиме місце і в наступних етапах дорослішання. Однак своє домінантне становище копіювання поступить іншим різновидам наслідування. Освоюючи людський зміст, укладений предметності культури, підліток вбирає у собі, засвоює його і присвоює, стаючи тим самим культурною істотою. Отже, при статеворольової соціалізації відбувається засвоєння зростаючою людиною культурних цінностей своєї статі.

Таким чином, підліток бере участь у складному соціальному процесі, що забезпечує передумови створення більш складної, підготовленої особистості. Гендерно-рольове виховання представляється як складна соціальна система та своєрідний духовний об'єкт, у якому переломлюються закономірності сутності та існування людини та людства. Підлітковий період - не просто етап вікового розвитку людини, а явище, що надає значний вплив на самосвідомість людини та всі етапи її життя.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

3.1. Діагностика рівня сформованості гендерної соціалізації у дітей підліткового віку

Комплекс гендерних характеристик особистості являє собою багатофакторний конструкт, що включає гендерну ідентичність, маскулінні і фемінні риси особистості, стереотипи та установки, пов'язані з гендернотиповими формами і моделями поведінки.

Етапи дослідження:

1-й етап: константувальний етап емпіричного дослідження, спрямований на вивчення гендерних характеристик та виявлення гендерних стереотипів та специфіки спілкування.

2-й етап: методи роботи із групою піддослідних, у яких найяскравіше представлені гендерні стереотипи, спрямований з їхньої усвідомлення і розширення, на виправлення спотвореності сприйняття гендера і зниження впливу гендерних стереотипів у спілкуванні.

Констатувальний етап дослідження.

Дослідження проводилось серед підлітків, протягом 1 місяця, в емпіричному дослідженні брало участь 30 дітей підліткового віку учнів 10-А класу школи №25 м. Бровари. Середній вік досліджуваних 15 років.

Предметом дослідження були особисті гендерні показники підлітків.

Об'єкт дослідження – 30 підлітків (підібраних згідно з принципом гендерної рівноваги).

Дослідження спрямоване на:

- 1) Освоєння прийому психологічної самодіагностики;
- 2) Виявлення хибних уявлень про гендерні стереотипи;
- 3) Розвиток навичок психологічної саморефлексії.

Методи: опитування; анкетування; тестування; групова дискусія; мозковий штурм; спостереження.

Константувальний етап дослідження було організовано так:

Основним у дослідженні був методичний прийом «психологічна психодіагностика», який полягав у тому, що підлітки заповнювали запропоновані ним методики та опитувальники, спрямовані на діагностику різних характеристик своєї особистості, а потім аналізувалися та обговорювалися одержані результати.

У процесі ознайомлення з результатами психологічної самодіагностики у підлітків відзначався підвищений інтерес до отриманої інформації, оскільки вона їм була особистісно значимою.

У процесі цього йшло активне засвоєння нової теоретичної інформації про гендерні характеристики та стереотипи, яка допомагала прояснити змістовну сторону емпіричних фактів, що характеризують психологічні особливості кожної особистості та уточнити їх уявлення про власні гендерні стереотипи.

У нашому дослідженні використовуються такі методики:

1. Тест Куна Макпартленда "Хто Я?";
2. Опитувальник С. Бем;
3. Тест Лірі;
4. Опитувальник «Прислів'я».

Суть емпіричного дослідження полягає в наступному: підліткам були роздані бланки опитувальників, представлених вище, в яких потрібно було відзначити позиції, з якими згодні були згодні. Після заповнення бланків проводився узагальнений аналіз та групове обговорення отриманих результатів, з метою підвищити рівень саморефлексії у підлітків.

Опитувальник «Хто Я?». Розроблено представниками інтеракціоністської орієнтації М. Куном та Т. Макпартлендом.

Мета опитувальника: виявити ролі гендерних характеристик у структурі Я-концепції особистості; вивчити змістовні показники ідентичності особистості.

Питання "Хто Я?" логічно пов'язані з характеристиками власного сприйняття людиною себе, тобто з його образом Я чи Я-концепцією. Відповідаючи на запитання "Хто Я?" людина вказує ролі та характеристики-визначення, з якими він себе співвідносить, ідентифікує, тобто соціальним статусом та тими рисами, які, на його думку, пов'язуються з ним.

Випробовуваний повинен протягом 12 хвилин дати двадцять різних відповідей на запитання, звернене до себе: «Хто я такий?» Відповіді слід давати у тому порядку, у якому вони спонтанно виникають. Потім він має оцінити кожен як позитивну (+), негативну (-), неоднозначну ($\pm$), або поставити знак того, що він утруднюється в оцінці (?).

За кількістю відповідей, даних за відведений проміжок часу, можна побічно судити про рівень рефлексії особистості. Чим більше відповідей дано за відведений час, тим рівень рефлексії вищий. Результати опитування представлені в (Додатку В).

Найпоширенішими відповідями були:

1) щодо сімейних та міжособистісних ролей такі: я - дочка, син, друг, подруга.

2) професійних ролей: я – психолог, студент, музикант, фотограф, медик.

3) інших соціальних ролей: я – блогер, спортсмен, рибалка, читач.

4) фемінних характеристик: я – дбайлива, чутлива, залежна, ніжна, мрійлива.

5) маскулінних характеристик: я – сильний, сміливий, цілеспрямований, самостійний, незалежний, агресивний.

6) нейтральних характеристик: веселий, красивий, добрий, вірний, акуратна, лінива.

Дані тесту "Хто Я?" оброблялися з використанням методу контент-аналізу.

Узагальнені параметри дослідження представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати вивчення характеристик у структурі «Я-концепції»
особистості

№	Стать	Соціальна ідентичність			Особистісна ідентичність		
		Сімейні ролі	Проф. ролі	Інші соц. ролі	Фемін. характер.	Маскулін. характер.	Нейтр. характер.
1	Дівчата	24%	7%	20%	26%	6%	17%
2	Хлопці	5%	36%	11%	6%	36%	6%

Як видно з представленої таблиці, в більшості відповідей дівчат (26%) і хлопців (36%) була присутня характеристика, що позначає стать, причому порядок її згадки був у числі перших трьох характеристик, що говорить про значущість цієї характеристики в структурі «Я-концепції» особистості, актуалізоване її у свідомості, і найбільшою мірою її усвідомленості.

У групі дівчат спостерігалось найбільше маркованих самовизначень, що вказують те що, що гендерна ідентичність займає чільне місце у структурі Я-концепції особистості.

У 5% досліджуваних хлопців у числі перших відповідей є самоопис, позначає стать, а сімейні ролі та фемінні характеристики (6%) домінують над професійними та маскулінними; також більшості хлопців у числі перших самовизначень були характеристики, що позначають стать, а маскулінні (36%) і професійні характеристики (36%) превалюють над сімейними (і фемінними, що дозволяє всіх вище перерахованих віднести до представників гендеризованої Я-концепції, тобто до числа людей, чия поведінка і самовизначення збігаються з тим, що вважається у суспільстві гендерно-відповідним.

Лише 6% дівчат продемонстрували негендеризовану Я-концепцію. У їх відповідях стать згадувалася наприкінці списку, а найбільш представленими були категорії інших соціальних ролей та нейтральних характеристик.

Шляхом групової дискусії та обговорення отриманих результатів дійшли висновку, що бути чоловіком чи жінкою означає постійно перебувати в умовах гендерної оцінки. Підлітки оцінювали себе та інших на основі уявлень про те, якими мають бути чоловіки та жінки.

Співвідношення власних уявлень із загальноприйнятими відіграє велику роль у психологічному самопочутті особистості людини. Відповідно до гендерних стереотипів маскулінності-фемінності чоловіки, на їхню думку, повинні бути компетентними, доміантними, логічними, здатними керувати своїми емоціями, а жінки - більш пасивні, залежні, емоційні, турботливі та ніжні. Відповідно до сформованих у підлітків стереотипами про рольових призначеннях чоловіків і жінок передбачається, що з жінок головними соціальними ролями є сімейні ролі, а чоловіків - професійні.

Найбільший інтерес викликали відповіді піддослідних під номерами 1,6, оскільки їхні відповіді говорили про дуже сильну схильність до гендерних стереотипів, що послужило до глибшого спостереження за їх поведінкою, з метою вивчення інших особистісних особливостей.

Опитувальник С. Бем. Цей опитувальник розроблений Сандрою Бем.

Ціль:

- модифікований опитувальник С. Бем використаний як для виявлення ступеня виразності маскулінних та фемінінних характеристик у структурі особистості, так і для вивчення схильності особистості до стереотипів маскулінності-фемінінності;

- Визначення типу особистості: фемінінний, маскулінний, андрогінний.

Досліджувані повинні оцінити наявність (або відсутність) у себе названих нижче якостей. Можна відповідати лише «Так» або «Ні».

Показники за опитувальником С. Бем представлені в (Додатку Г).

Обробка результатів та інтерпретація:

За кожний збіг із ключем нараховується 1 бал. Потім визначається показник фемінності (Б) та маскулінності (М) відповідно до формули:

$$P = \text{сума балів з фемінності} / 20$$

$$M = \text{сума балів за маскулінністю} / 20$$

$$\text{Основний індекс IS визначається як } IS = (P - M) \cdot 2,322$$

Якщо величина індексу залежить від -1 до +1, робиться висновок про андрогінності. Якщо індекс менше -1, робиться висновок про маскулінності. Якщо індекс більше +1 – про фемінність. У разі коли індекс більше +2,025 говорять про яскраво виражену фемінність, а якщо індекс менше -2,025 говорять про яскраво виражену маскулінність.

Результати представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Показники фемінності та маскулінності у піддослідних

№	Стать	Маскулінний	Фемінний	Андрогінний
1	Дівчата	0%	73%	27%
2	Хлопці	100%	0%	0%

Як видно з таблиці, відповіді підтвердили результати першого тестування. Вони стійко продемонстрували схильність до стереотипів фемінності і маскулінності. 27% дівчат можна віднести до андрогінного типу особистості, проте з низьким рівнем, оскільки показники маскулінності-фемінності виявилися невисокими.

У процесі обговорення результатів і результатів тестування зверталася увага даних про вищому рівні соціально-психологічної адаптованості осіб із андрогінним типом особистості, тобто із високою здатністю варіювати поведінка залежно від ситуації, що у стресових ситуаціях, сприяє досягненню успіхів у різних сферах життєдіяльності.

Таким чином, важливість андрогінії полягає в тому, що вона дає можливість усвідомлення однакової привабливості якостей, що традиційно вважаються чоловічими та жіночими. Це особливо важливо у світлі того, що чоловічі якості видаються як більш нормативні та бажані. Було встановлено у 100% хлопців з найвищими індексами виразності маскулінних якостей та у 73% дівчат з найвищими індексами виразності фемінних якостей відповідно до статі, брали найменшу участь у групових обговореннях, соромилися висловити свою думку, орієнтувалися на колег, приймали в основному позицію залежності-підпорядкованості.

Тест міжособистісних відносин Лірі.

Призначення методики - вивчення уявлень людини себе і визначення переважаючого типу відносин із оточуючими людьми. Цей тест багатоаспектний і спрямований на вивчення різних особистісних особливостей та міжособистісних стосунків. Тест включає список з характерологічних властивостей-стверджень, згрупованих в 8 шкал, що визначають різні особистісні риси: 1 шкала-лідерство, 2 шкала-упевненість в собі, 3 шкала-вибагливість, 4 шкала-скептицизм, 5 шкала-поступливість, 6 шкала-довіри, 7 шкала-добросердя, 8 шкала-чуйність. Тестованим представлені судження щодо характеру людини, її взаємин з оточуючими людьми. Необхідно уважно прочитати кожне судження та оцінити, чи воно відповідає Вашому уявленню про себе. Проставляються на бланку відповідей знак "+" проти номерів тих ухвал, які відповідають Вашому уявленню про себе, та знак "-" проти номерів тих тверджень, які не відповідають Вашому уявленню про себе. Потрібно бути щирим. Якщо немає повної впевненості, знак "+" не ставте. Після оцінювання свого реального "Я" тестовані знову повинні прочитати всі судження і відзначити ті з них, які відповідають Вашому уявленню про те, яким Вам, на Вашу думку, слід би бути в ідеалі." Підрахунок кількості балів, набраних за кожною зі шкал проводиться відповідно до ключа та оцінного листа.

Кількість набраних балів випробуваними представлено у зведеній таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Показники різних гендерних особливостей

№	Стать	Маскулінність	Фемінність	
1	Дівчата	35%	65%	Я-реальне
		45%	55%	Я-ідеальне
2	Хлопці	48%	52%	Я-реальне
		48%	52%	Я-ідеальне

Характеристики перших чотирьох шкал відповідають набору рис, які традиційно асоціюються з поняттям «маскулінність», а з п'ятої по восьму - з поняттям «фемінність». Для отримання значення виразності маскулінних якостей необхідно суму значень за першими 4 шкалами розділити на 4: $M = (\text{сума балів з 1-ою за 4-ю шкалою}) : 4$. Відповідно отримання значення виразності фемінних якостей проводиться за формулою: $B = (\text{сума балів з 5-ї по 8-ю шкалою}) : 4$.

Кількість набраних балів досліджуваних представлено у (Додатку Д).

Основний акцент при обробці результатів робився на порівняння значень, що відображають уявлення про готівковий розвиток маскулінних і фемінних характеристик особистості (Я-реальне), і бажаному рівні вираженості цих характеристик (Я-ідеальне). Було визначено напрям, у якому піддослідні прагнуть розвивати свої гендерні характеристики: щодо всіх випробуваних, як видно з представленої вище таблиці, було обрано напрямок прямування гендерним стереотипам, посилення у себе статевоспецифічних характеристик і зменшення ступеня вираженості нестатевоспецифічних характеристик. Чим менша у тестованого різниця між «Я актуальним» і «Я ідеальним» - тим більш реалістичні цілі він ставить перед собою, приймає себе таким яким він є, а отже перебуває у бадьорому, працездатному стані. Чим більша різниця між «Я актуальним» і «Я ідеальним» – тим менша людина

задоволена собою і їй проблематично буде досягти намічених цілей у саморозвитку. Збіг «Я актуального» та «Я ідеального», що зустрічається нечасто, говорить про зупинку саморозвитку.

Отримані показники подано у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Показники ступеня виразності фемінних та маскулінних якостей

№	Стать	Маскулінні характеристики	Фемінні характеристики	
1	Дівчата	35%	65%	Я-реальне
		39%	41%	Я-ідеальне
2	Хлопці	56%	44%	Я-реальне
		47%	53%	Я-ідеальне

Як видно з показників таблиці, даних отриманих за опитувальником С. Бем і тестом Лірі є подібними, що є показником стійкості маскулінних та фемінних характеристик у структурі гендерної ідентичності.

Опитувальник «Прислів'я».

Методика призначена для визначення ступеня схильності досліджуваних традиційним уявленням про поділ ролей у сім'ї, результати можуть свідчити про гендерні установки та уявлення про гендерні ролі піддослідних. Опитувальник включає 15 тверджень, які випробуваний повинен оцінити виходячи зі свого ступеня згоди з ними. Результат оцінюється балами, залежно від кількості набраних балів, випробуваний може бути віднесений до однієї із трьох груп установок: традиційні, егалітарні чи невизначені установки. Результати подано в (Додатку Е)

Отримані показники подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Показники типів уявлень про сім'ю

№	Стать	Традиційні	Егалітарні	Невизначені
1	Дівчата	67%	33%	0%
2	Хлопці	47%	0%	53%

Дані таблиці показують, що 67% дівчат і 47% хлопців є прихильниками стереотипного розподілу ролей у сім'ї, де більшу частину обов'язків має виконувати дружина, а чоловік має забезпечувати матеріальний добробут сім'ї та здійснювати контакти сім'ї із соціальним оточенням. Незважаючи на те, що під час спільного обговорення отриманих результатів, досліджуваних погодилися з тим фактом, що більшість жінок нарівні з чоловіками взяли на себе виконання функцій матеріального забезпечення сім'ї, а чоловіки не розділили зі своїми дружинами порівну функції, пов'язані з домашнім господарством. 53% хлопців з невизначеними, проміжними уявленнями про розподіл ролей у сім'ї, схильні до традиційного, типового, стереотипного варіанту розподілу внутрішньосімейних обов'язків, де всі домашні обов'язки суворо поділяються на «чоловічі» і «жіночі» і більшість цих обов'язків виконує дружина. 33% дівчат виявили егалітарний стиль гендерних установок, що характеризується спільним поділом сімейних і взаємозамінністю подружжя у домашніх справах. Аналізуючи виконану роботу на даному етапі можна зробити висновки про те, що абсолютна більшість піддослідних дівчат і хлопців схильні великою мірою до впливу гендерних стереотипів. Стійкість результатів, отриманих під час використання різних методик доводять міцність традиційних гендерних установок. Шляхом спостереження і використовуючи опитувальник Лірі, було встановлено, що у 40% дівчат і у 33% хлопців, які виявляли найбільшу ступінь схильності до гендерних стереотипів, високий рівень конформності впливу суспільства, характерна безініціативність, залежність, навіюваність, небажання виділитися і змінитися. Саме ці піддослідні були обрані для подальшої роботи з розхитування гендерних стереотипів.

3.2. Інтеграція сім'ї та установи соціально-культурної сфери – умова успішної гендерної соціалізації дітей підліткового віку

Молода сім'я – це особлива соціальна група [14]. Настає час, коли подружжя визначається з виконанням сімейних функцій, усвідомлюють собі,

що «ідеальних людей немає», що в «другої половини» є недоліки, які раніше були помічені, що з подружжя необхідно приділяти певну увагу родичам, які одночасно стали їм «близькими». Як правило, виникають перші сварки і сварки, з'являється прагнення «переробити» іншого [25].

Особливий статус має і неповна сім'я, що є не рідкістю для сучасності. Діти у таких сім'ях не отримують повноцінного виховання у зв'язку з відсутністю одного з батьків та зайнятістю єдиного. Найчастіше це самотні матері з дітьми, яким у деяких випадках допомагають родичі. Такий специфічний спосіб життя відбивається на виховному процесі. Найчастіше з боку матері відбувається дисгармонізація батьківських функцій зі жалості до своєї дитини, слухняність її примхами, бажання замінити обох батьків, гіперопіка тощо.

У зв'язку з цим зростає необхідність розробки програм соціального супроводу сімей з погляду гендерної соціалізації, особливо сімей молодих і неповних. Чим раніше надати кваліфіковану допомогу, спрямовану на підвищення педагогічної культури та виховного потенціалу, тим міцнішими стануть подружні та дитячо-батьківські відносини [25].

Головним критерієм ефективності сімейного виховання є показник ідентифікації дітей зі своїми батьками. Дитина відбиває позицію їх моральних та ідеологічних норм. Батьки - це основні агенти гендерної соціалізації по відношенню до дітей. Гендерні ролі впливають на дитину з раннього віку, допомагаючи їй самовизначитися, ідентифікувати себе з батьком, особливо своєї статі. Тому одна з проблем неповних сімей полягає в тому, що хлопчикам, у яких немає батька, не вистачає чоловічого виховання, а дівчатка не бачать прикладу взаємин чоловіка та жінки, що спотворює їх уявлення про сімейне життя, про роль дружини та матері, що негативно впливає на соціалізацію та на підготовленість до майбутнього сімейного життя.

Батьки намагаються пристосувати дітей, їхню поведінку до прийнятих у суспільстві соціальних норм. У хлопчиках вітається активність та грубість, а в дівчатках — послух та боязкість. Негативні санкції тягнуть за собою

поведінку, яка не відповідає статевим очікуванням. Батьки вибудовують систему виховання, виходячи зі своїх уявлень про те, яким має бути їхня дитина цієї статі. Але адаптація дитини до батьківським нормативним уявленням відбувається по-різному [17].

Нерідко батьки прагнуть навчити дітей долати те, що вважають природними слабкостями. Так, наприклад, якщо батьки думають, що хлопчики за природою агресивні, то вони можуть змушувати синів контролювати свою поведінку щодо його агресії, а дочкам, навпаки, допомагають долати так звану природну боязкість.

Деякі батьки вважають таку поведінку «природною» для цієї статі, неминучим і не намагаються її змінити; тому хлопчикам легко прощають провини, які дівчаток карають. Також батьки переважно реагують на вчинки дитини, незвичайні для її статі (наприклад, якщо хлопчик скромний, а дівчинка «буйна»).

Батьківська участь у формуванні статевої ролі та гендерної ідентичності дітей обох статей більше позначається на вихованні. Діти більшою мірою прислухаються до його думки, бо батько частіше оцінює дітей та діє рішуче. Діти уважно ставляться до його слів і вчинків, прислухаються до його зауважень і дотримуються рекомендацій. Батько впливає і на дозвілля дитини [6]. Таким чином, саме батько суттєво впливає на їхню самосвідомість.

Величезна роль і мета гендерного виховання у сім'ї у тому, щоб чоловіки, не втрачали опорне становище у ній, з головного добувача не ставали головними споживачами і перекладали жінок виховання дітей. Жінки, у свою чергу, не повинні брати на себе всю важку роботу.

При здійсненні соціального супроводу в гендерному аспекті важливо розуміти, що не потрібно нав'язувати обов'язки та якості особистості, характерні для тієї чи іншої статі. Робота з сім'ями має бути спрямована на виховання за індивідуального підходу до прояву дитиною своєї ідентичності. Цей підхід дає людині більшу свободу вибору та самореалізації, допомагає бути досить гнучким та вміти використовувати різні можливості поведінки.

У сучасному суспільстві діти, підлітки та молоді люди все частіше формують уявлення про світ, відносини та цінності під впливом ЗМІ, продукції кіно та музичної індустрії, соціальних інтернет-мереж. Далеко не завжди цей вплив виявляється конструктивним, дослідники відзначають зростання значущості матеріальних цінностей щодо духовних, спотворення уявлень про міжстатеві відносини, статевою рольову ідентичність у сім'ї, ослаблення емоційного зв'язку зі старшими поколіннями.

Важко визначити наслідки тих чи інших змін у ціннісній системі майбутнього людства, які з них призведуть до конструктивних, а які до деструктивних змін. Можливо, що деякі зміни, які зараз сприймаються негативно, у майбутньому стануть запорукою формування нової людини, дадуть новий поштовх до розвитку та вдосконалення. Але є історично сформовані, загальноприйняті, що відповідають уявленням про моральність, гуманізм цінності, і природно, що людство прагне зберегти їх для майбутніх поколінь. Це такі цінності як сім'я, любов, співчуття, любов до Батьківщини, дбайливе ставлення до природи, цінність життя та творення та інші.

Якщо говорити про формування моральних основ у дітей та молоді в сім'ї, можна виділити низку факторів, від яких багато в чому залежить те, наскільки дитина чи молода людина впевнено почуватиметься в світі, що стрімко змінюється, в якому постійно транслюються найрізноманітніші цінності, чи буде він схильний до негативного впливу або стійко стоятиме на базі своїх принципів і поглядів.

Для того, щоб процес спадкоємності поколінь не був утруднений і благотворно впливав на формування моральних основ та культури сімейного життя, потрібне дотримання певних принципів.

Позитивний приклад старших поколінь у ній. Для того, щоб дитина чи молода людина була зацікавлена у спілкуванні зі старшими, і щоб вона перейняла цінності та норми, що транслюються старшим поколінням, їй необхідно бачити приклад, приклад поважного та зацікавленого спілкування своїх батьків зі старшими поколіннями, від якого обидві сторони отримують

позитивні емоції. Крім того, необхідно, щоб дорослі були щасливі у своїй системі цінностей та у взаємодії через ці цінності з оточенням.

Наявність форм спільної діяльності різновікових членів сім'ї, яка б приваблювала та приносила радість усім учасникам, одночасно сприяючи зміцненню сімейних зв'язків. Це можуть бути сімейні традиції, що підтримують родинні зв'язки, наприклад, зустрічатися великим колом сім'ї в дати важливих сімейних подій або без приводу, провідувати самотньо або родичів, що далеко живуть, регулярно телефонувати, писати листи, зберігати сімейну історію: скласти сімейне дерево або фотоальбом із зазначенням автобіографічних фактів про членів сім'ї, зберігати та передавати сімейні реліквії разом з їх історією. Не дарма є висловлювання про те, що народ, який не пам'ятає своєї історії, приречений, історія конкретної людини починається з історії її сім'ї, і дитина, в сім'ї якої бережуть історію, буде з дитинства відчувати почуття причетності до роду, це запорука задоволення базової потреби в захисті і незамінний елемент у процесі пізнання себе, свого призначення.

Довірчі стосунки у ній. Необхідний чинник збереження наступності поколінь у ній. У сім'ї, де всі її члени почуваються в безпеці, де реалізуються принципи емоційної підтримки, прийняття та довіри, взаємодія між поколіннями набагато активніша та продуктивніша. Члени сім'ї більш відкриті до спілкування, в ході якого в тому числі відбувається обговорення цінностей і моральних основ, це сприяє більш зваженому вибору своїх життєвих поглядів, оскільки він відбувається з урахуванням більшої кількості думок і прикладів, підкріплених життєвим досвідом люблячих людей.

Таким чином процес наступності поколінь забезпечує взаємну передачу, засвоєння, збереження та використання матеріальних та духовних цінностей, та досвіду попередніх та співіснуючих поколінь. Від того, наскільки продуктивно протікає процес наступності поколінь в окремих сім'ях та суспільстві загалом, залежить майбутнє людства, зокрема, моральні цінності та культура сімейного життя молодих поколінь. Щоб підтримувати

наступність поколінь і успішно зберігати загальноприйняті людські цінності, необхідно дотримання принципів наявності позитивного прикладу старших поколінь у сім'ї, довірчих відносин у сім'ї, наявності форм спільної діяльності різновікових членів сім'ї.

Установи соціально-культурної сфери – це гнучка і відкрита система, що має можливість забезпечити різнобічний підхід до дитини, індивідуалізацію та одночасний розвиток соціального досвіду у спілкуванні та взаємодії один з одним. Можливість неформального спілкування з дорослими в рамках спільної творчої діяльності, полегшує процес соціальної адаптації, яка включає і процес гендерно-рольової ідентифікації. Особливо гостро цей процес проходить у підлітковому віці, коли прагнення до самостійності, до самоствердження підштовхує підлітка до найнеймовірніших вчинків.

Процес успішної гендерно-рольової соціалізації залежить від усіх соціальних інститутів. Для освоєння підлітком своїх ролей однаково важливими є всі аспекти діяльності інституту сім'я та соціально-культурних установ. Вивчивши рівень сформованості у підлітка уявлень про роль сім'янина-батька, рівень його гендерно-рольової соціалізації я хотіла б запропонувати деякі проекти з інтеграції сім'ї та установ соціально-культурної сфери. Безперечно, що цими організаціями ведеться робота з сім'єю, організовуються концерти, присвячені міжнародному жіночому дню, дню захисника вітчизни. За результатами соціологічного дослідження більшість підлітків знає про те, що в місті проводяться конкурси, змагання за участю сімей, але ця більшість не бере в них активної участі. Цього недостатньо для формування у підлітків гендерних установок, майбутніх соціальних ролей та функцій.

На нашу думку, допомогти вирішити проблему гендерно-рольової соціалізації допоможуть такі програми та проекти:

Конкурсно-ігрова програма: "Дочки-матері" (Додаток А). Суть цієї програми: сформувати в дівчат якості майбутньої жінки, дружини, матері. Проводити різні конкурси на цю тематику. Ця програма передбачає участь

членів сім'ї: мами чи бабусі. Таку ж програму можна використовувати для хлопчиків. Тут можлива участь батька, дідуся, старшого брата. У цьому випадку програма може мати назву: «Батьки та діти» (Додаток Б).

Сімейний театр. Цей проект передбачає можливість участі всієї родини у театральних виставах на міському, районному, республіканському рівнях, участь у концертах та самостійних театральних виставах.

Усі знають про спортивний сімейний конкурс: «Тато, мамо, я – спортивна сім'я». Можна запропонувати подібність до цього конкурсу, але в більш розширеному форматі. Він може включати не тільки спортивні ігри та змагання. Тут можуть бути конкурс краси серед мам або доньок, інтелектуальні, кулінарні, художні конкурси.

Так само на базі різних установ соціально-культурної сфери, в моєму випадку це Будинок культури міста Бровари, можуть бути відкриті різні школи, метою яких буде формування у підлітків якостей, властивих чоловікові, дружині, батькові, матері тощо.

Таким чином, можна запропонувати безліч проектів інтеграції сім'ї та установ соціально-культурної сфери. На даний момент ведеться робота на різних рівнях щодо включення сім'ї до соціально-культурної діяльності, організації її дозвілля. Існує та діє велика кількість проектів для сімей, ведеться робота щодо покращення якості виховання підлітків, їх соціалізації.

Висновки до розділу 3

Третій розділ дозволив виявити рівень сформованості уявлень підлітка про роль сім'янина-батька, яку у майбутньому він виконуватиме. На жаль, цей рівень у сучасного підлітка недостатній для повноцінного життя. Розроблені рекомендації щодо оптимізації діяльності соціально-культурних установ у питанні статевої соціалізації підлітків дозволять підвищити цей рівень. Завдяки включенню старшого покоління до соціально-культурної діяльності разом зі своїми дітьми. В атмосфері довіри, допомоги,

взаєморозуміння краще засвоюються та приймаються якості старшого покоління.

Проблеми гендерного виховання хвилює сьогодні велика кількість дослідників та педагогів. Інтерес зумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості що неспроможні ігнорувати гендерні особливості дитини, оскільки це биосоціокультурные характеристики. Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не у закріпленні жорстких стандартів маскулінності та фемінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками та дівчатками, вихованні людського в жінці та чоловікові, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнюваності.

ВИСНОВКИ

Досліджено поняття та особливості гендеру, вивчено особливості статевої соціалізації та гендерних відносин підлітків, розкрито основні ціннісні пріоритети молоді, зокрема сімейні відносини.

Проведений теоретичний аналіз показав, що приналежність людини до певної статі є її найважливішою характеристикою, що визначає становлення особистості, її інтереси, формування особливої системи уявлень про себе як людину певної статі, що включають специфічні для чоловіків та жінок потреби, мотиви, ціннісні орієнтації та відповідні цим утворенням форми поведінки.

Гендер є стать, взятий як соціальне явище. Анатомічна стать відноситься до соціальної статі як можливість до дійсності, або ймовірність до фактичного стану справ. Чоловік і жінка стають самі собою – тобто чоловіком та жінкою – лише у суспільстві, у процесі гендерної соціалізації.

Позитивна статева соціалізація повинна сприяти психосексуальному розвитку юнацтва та формуванню відповідального партнерства, подружжя, батьківства. Успішне вирішення цих завдань передбачає суттєве підвищення ролі освітнього процесу як спрямовуваного та регульованого каналу статевої соціалізації. Успішна статева соціалізація можлива за умови залучення підлітків до цінностей світової та національної культури, що змістовно розкривають морально-психологічну та соціальну сутність таких понять, як стать, любов і взаємини статей. При цьому як найважливіші цінності ми можемо назвати визнання рівності та рівноправності статей, що враховує їх об'єктивні відмінності, партнерство, взаєморозуміння, довіру, цнотливість, сім'я, шлюб, любов.

По другому розділі можна зробити такі висновки: сім'я у системі соціалізації підлітків займає міцні лідируючі позиції. Не останню роль формуванні повноцінної особистості грають соціально-культурні інститути.

Третій розділ дозволив виявити рівень сформованості уявлень підлітка про роль сім'янина-батька, яку у майбутньому він виконуватиме. На жаль, цей

рівень у сучасного підлітка недостатній для повноцінного життя. Розроблені рекомендації щодо оптимізації діяльності соціально-культурних установ у питанні статевої соціалізації підлітків дозволять підвищити цей рівень. Завдяки включенню старшого покоління до соціально-культурної діяльності разом зі своїми дітьми. В атмосфері довіри, допомоги, взаєморозуміння краще засвоюються та приймаються якості старшого покоління.

Проблеми гендерного виховання хвилює сьогодні велика кількість дослідників та педагогів. Інтерес зумовлений тим, що сучасні вимоги індивідуального підходу до формування особистості що неспроможні ігнорувати гендерні особливості дитини, оскільки це біосоціокультурні характеристики. Сучасні пріоритети у вихованні хлопчиків і дівчаток полягають не у закріпленні жорстких стандартів маскулінності та фемінності, а у вивченні потенціалу партнерських взаємин між хлопчиками та дівчатками, вихованні людського в жінці та чоловікові, щирості, взаєморозуміння, взаємодоповнюваності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барінова Н. В. Психологічні особливості відношення батька як фактор формування статевої ролі «Я» - концепції у дівчат-підлітків. Дис... канд. психол. наук: 19.00.07 Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2006. 203с.
2. Бару І. О. Особливості симптомокомплексу «емоційного холоду» у міжособистісних відносинах: автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2020. 19 с.
3. Бару І. О. Симптомокомплекс "емоційного холоду" у структурі життєвих стратегій особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Серія "Психологія". 2020. Вип. 46 (1). С. 13-21.
4. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник. Харків: Типографія Мадрид, 2021. 155 с.
5. Бондаревич С., Суслік Л., Вплив гендерних стереотипів на формування самооцінки особистості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія, 2021, 3 (52): С. 27-35.
6. Буррчак О.І. Гендерні особливості особистісних властивостей військовослужбовців. К., 2014. 124 с.
7. Волинець Л.С., Говорун Т.В., Пеша І.В., Бевз Т.М., Юрченко В.І., Яременко О.О. Як навчитися поважати себе й інших. Поради психолога (Випускникові школи-інтернату для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування). Сер. "На порозі самостійного життя": У 4 кн. ; Кн.3. К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. 79с.
8. Говорун Т.В. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції. К., 2002.
9. Гендерний підхід в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посібник / За заг. ред. В. В. Олійника, Л. І. Даниленко. К.: Логос, 2004. 212 с.

10. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навчальний посібник. К.: Академія, 2004. 308 с.
11. Григорів Н. М. Категорії маскуліності та фемінінності у процесах концептуалізації дійсності. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки*. Розділ 1. Когнітивна лінгвістика. 2011. 3 (ч. 1). С. 44-48.
12. Гритчук Г. В. Психологічні механізми формування гендерних уявлень особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ, 2008. Т. 10 Ч. 1. С. 108-120.
13. Данільченко Т. В. Маскуліність та фемінінність як фактор життєстійкості. *Вісник Чернігівського національного педагогічного ун-ту ім. Т. Г. Шевченка*. URL: <http://bo0k.net/index.php?p=article&id=16744>.
14. Добропас І. Проблема гендерної ідентичності в контексті феміністичної епістемології. *Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки*. 2007. Вип, 10, с. 79-89
15. Довгих Лілія Миколаївна. Вплив статеворольових стереотипів на кар'єрні домагання молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Київ, 2017. 14 с.
16. Дударенко А. А., Пузь І. В. Гендерні особливості прояву комунікативної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних професій. *Габітус*. 2021. Вип. 22. С. 173-178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_22_31 (дата звернення: 23.11.2023).
17. Загурська С. Комунікативна обумовленість гендерної ідентичності в соціально-філософському вимірі. *Схід*. (4(144), 2016. С. 84–88. URL: [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.4\(144\).78096](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2016.4(144).78096) (дата звернення: 25.11.2023).
18. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 27.11.2023).

19. Іванченко С. Багатовимірний модель гендеру // Соціальна психологія. 2017. №4. С.157-173
20. Калька Н.М., Гриців Н.С. Емпіричне дослідження особливостей концепції андрогінних особистостей. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 2015, 1: 177-186.
21. Камбалова Т. С. Дослідження гендерних особливостей формування життєвих сценаріїв особистості у юнацькому віці. *Теоретичні та прикладні проблеми психології: зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. Луганськ*, 2019. № 1 (30). С. 129-137.
22. Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
23. Кочарян О. С. Метод дослідження структурної організації статевої сфери особистості. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія "Психологія"*. 2019. № 857. Вип. 42. С.78 - 84.
24. Кікінежді О. Методологічні засади дослідження гендерної ідентифікації в онтогенезі. Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Гендерні дослідження». укл. М.С. Петрушкевич. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 3. 168 с.
25. Курдибаха О. Психологічні особливості гендерної соціалізації підлітків в умовах позашкільних навчальних закладів. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук: Київ, 2017. 243 с.
26. Купцова Т. А. Архетипні засади гендерних стереотипів в українській філософії (історично-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.05. Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Д., 2011. 19 с.
27. Кікінежді О. М. Гендерно-освітні технології як психолого-педагогічний супровід статевої соціалізації особистості. *Український науковий журнал "Освіта регіону"*. 2013. №3. С. 158 - 163. URL: <http://socialscience.com.ua/article/1117> (дата звернення: 28.11.2023).

28. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 400 с.
29. Кікінежді О.М. Ідентифікація як соціально-психологічний феномен диференціації статі. Тернопіль, 2012.
30. Курдибаха О. М. Психологічні основи гендерної соціалізації підлітків. 2013.
31. Любіна Л.А.. Гендерні особливості формування професійної компетентності майбутніх лікарів. К.: Інститут психології імені ГС Костюка НАПН України, 2015.
32. Литвинова В. Я. Особливості психосемантичної структури уявлень про брачного партнера у дівчат схильних до міжособистісної залежності: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2013. 199 с.
33. Матусевич Т. В. «Нерівна рівність» сучасної гендерноорієнтованої освіти: основні напрями концептуалізації та праксеологічного втілення. *Філософія освіти*. 2014. №1. С. 218-231
34. Мацюк В. В. Психологічні механізми формування у молоді образу майбутнього шлюбного партнера: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07; НПУ ім.. М. П. Драгоманова. К., 2008. 266 с.
35. Осіпова Т. Ф. Вербалізація маскулінних іфемінінних стратегій та тактик невербальної комунікації. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. 2019. Вип. 38. С. 188-194.
36. Психологія особистості: Словник-довідник. / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. Київ: Рута, 2001. 320 с.
37. Пузь І., Шевченко О. Значення комунікативної компетентності у професійному становленні майбутніх психологів. *Психологічний часопис*. 2018. № 4. С. 149–164.
38. Ренке С. О. Становлення професійного образу Я особистості: гендерний аспект. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. ін.*

/ Інт психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2019. Т. 11. Ч. 4. С. 375-384.

39. Ріхлік С. В. Гендерні особливості гістоархітекτονіки вентральної групи ядер таламуса людини. *СМБ*. 2018. № 2 (44). С. 151-156.

40. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1996. 236 с.

41. Черета В. В. Гендерні індивідуально-психологічні характеристики осіб молодого віку залежно від стоматологічного статусу. Актуальні проблеми сучасної медицини: *Вісник української медичної стоматологічної академії*. 2014. №2 (46). URL: <http://article/n/genderni-individualno-psiologichni-harakteristikiosib-molodogo-viku-zalezno-vid-stomatologichnogo-statusu>. (дата звернення: 23.11.2023).

42. Чорна Л. Рольова ідентичність старшокласників. К.: Міленіум, 2014. 128 с.

43. Щудро С. А. Вікові та гендерні особливості характеру підлітків. Дроздова І. В., Журавель Т. О. *Медичні перспективи*. 2021. №3. С. 97 - 103.

44. Якименко О. Ю. Особливості партнерських стосунків в дівчат, які перебувають на різних етапах психосексуального розвитку. *Вісник Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2019. № 1009. Вип. 49. С. 143-146.

45. Clinical utility of the Bem Sex Role Inventory (BSRI) in the Spanish transsexual and nontranssexual population / Gómez-Gil E1, Gómez A, Cañizares S, Guillamón A. et al. *Journal of Personality Assessment*. 2018. 4 (3). P. 304-309.

46. Firestone R.W. Sex and Love in Intimate Relationships / R. W. Firestone, L. Firestone, J. Catlett. Washington, 2016. Washington, DC: American Psychological Association. 338 p.

47. Hofstede G. Masculinity and Femininity. The taboo dimension of national cultures. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, Inc. 2018. 238 p.

48. Kimmel M. S. The Gendered Society. *New York: Oxford University Press*, 2000. 315 p

49. McNeil, M. Dancing with Foucault: Feminism and Power-Knowledge / In: Up Against Foucault: Explorations of Some Tensions Between Foucault and Feminism. London; New-York: Routledge, 1993. P.149– 198

50. Zuckerman M., Li C., Hall J.A. When men and women differ in selfesteem and when they don't: A metaanalysis. *Journal of Research in Personality*. 2016. Vol. 64. P. 34–51.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конкурсно – ігрова програма для дітей та батьків до Дня матері «Дочки – матері»

Розробила: Соціальний педагог

Мета: прищеплювати дітям любов, повагу до жінки – матері, турботу про своїх близьких.

Форма: конкурсно-ігрова програма для дітей та батьків до Дня матері.

Підготовча робота:

продумати оформлення свята;

Підготувати святковий концерт, подарунки;

Оформити стенд із репродукціями художників;

Обладнання:

Музичний центр;

Мікрофон;

Диски із звукозаписом;

Оформлення на дошку

Музичний ряд: пісні «Мама», «Нехай завжди буде сонце».

Хід свята

В1: На світі добрих слів чимало,

Але всіх добріше і важливіше одне:

З двох складів прости: "ма-ма"

І немає слів дорожче, ніж воно.

В2: Слова "мама, мати - одні з найдавніших на землі". Усі люди поважають та люблять матерів. Словом "мати" називають і свою батьківщину, щоб наголосити, що вона по-материнськи ставиться до своїх дітей.

Ні, напевно, жодної країни, де не відзначали б День Матері. В Україні День Матері почали відзначати порівняно нещодавно. Він святкується у третю неділю травня, віддаючи належне материнській праці та їхній безкорисливій жертві заради блага своїх дітей.

День матері – це чудовий привід, щоб ще раз сказати слова кохання та вдячності самій рідній та близькій людині, віддати шану за любов, за щедрі материнські серця, за їхні дбайливі та ласкаві руки.

Мамо, матусю! Так ми називаємо найріднішу і найулюбленішу свою людину. Перше слово, яке вимовляє кожне маля, - це слово «мама». Всіми мовами світу воно звучить ласкаво, тепло і ніжно.

Мама – наш перший вчитель, мудрий наставник, вона дбає про нас. Саме з маминих вуст дитина чує перші у своєму житті пісні. Усі сьогоднішні виступи – пісні, вірші – звучать лише для вас, дорогі наші мами!

У багатьох країнах відзначається День матері. Люди вітають своїх матерів та приїжджають до них у гості, влаштовують для них свято, дарують подарунки.

Так, дійсно, для кожного з нас, чи то маленька дитина, чи вже посивіла доросла - мама - найрідніша, найдорожча людина на світі. І сьогодні ми ще раз вітаємо наших мам зі святом та бажаємо їм здоров'я, молодості, душевного спокою та дбайливого ставлення з боку близьких та рідних. Але, як відомо, мамами не народжуються, мамами стають. Колись наші мами були непосидючими веселими дівчатами, які любили грати у різні ігри. Тому ми і сьогодні пропонуємо мамам згадати своє дитинство і знову відчувати себе маленькими дівчатками та взяти участь у нашій конкурсно-ігровій програмі "Дочки, бабусі та мами". У грі беруть участь _____ команди:

Ну що ж, із командами ми познайомилися, давайте познайомимося із журі, яке оцінюватиме виступ наших учасниць.

Сьогодні у складі журі:

Музичний номер

1 конкурс. Ну ось настав час першого конкурсу, і це конкурс – розминка. Зараз ми перевіримо пам'ять та спостережливість наших мам. Потрібно відповісти на запитання:

1. У якій казці вперше показано механізм сімейного підряду?

2. Скільки разів старий ходив до моря в “Казці про рибалку та рибку”? Що приносив невід і що просив старий? (Шість разів ходив старий до моря: прийшов невід з однією тиною, перший раз ходив – прийшов невід із травною морською, прийшов невід з однією рибкою; другий раз – просив корито, втретє – хату, вчетверте – дружина хоче бути стовпною дворянкою, п'ятий – вільною царицею, вшосте – володаркою морською.)

3. У якій казці йдеться про погану роботу режисера, про його злий характер і важку долю акторів?

4. Скільки разів князь Гвідон літав у царство царя Салтана і на кого він при цьому перетворювався? (Три рази: комар, муха, джміль.)

5. Як звали героїв казки “Теремок”? (Мишка-норушка, Жаба-квакушка, Зайчик-стрибати, Лисичка-сестричка, Вовк-зубами клацання, Ведмідь.)

2 конкурс – «Гудзичок».

Потрібно пришити швидко та якісно гудзик. (Гудзик вирізаний з картону діаметром 20

3 Конкурс «Квіткова мозаїка»

1. Давня легенда розповідає: коли Адам та Єва були вигнані з раю, йшов сильний сніг, і Єві стало холодно. Тоді, пошкодувавши її, кілька сніжинок перетворилися на квіти. Побачивши це, Єва повеселішала, в ній ожила надія. З того часу ця квітка стала вісником весни, наближення теплих днів. (Пролісок)

2. Жив колись чудовий юнак. Багато дівчат домагалися його кохання, серед них була німфа Ехо. Але юнак відкинув усіх. Грецька богиня Немезіда покарала горді. Якось хлопець нахилився до струмка, щоб напитися, побачив своє відображення і закохався в нього. Він милувався своїм відображенням день і ніч, поки зовсім не зачах. А на цьому місці виросла біла запашна квітка - символ самозакоханості. (Нарцис).

3. Коли богиня Флора з'явилася землі, вона стала обдаровувати квіти іменами. Всім квітам дала імена і вже хотіла піти, як раптом почула слабкий голосок.

Не забудь мене, Флоро!

Озирнулася богиня - нікого не видно, придивилася і побачила блакитну квітку - зовсім крихітну.

Добре, - сказала вона, - не забуду. Ти називатимешся ... (Незабудка).

4. Стебло цієї квітки унизане маленькими білими лататтям, і з кожного латаття ллється найтонший, ні з чим не порівнянний аромат. А за давньоруською легендою, морська царівна Волхова полюбила юнака Садка, а він віддав своє серце Любові. Засмучена Волхова вийшла на берег і почала плакати. І там, де впали сльозинки царівни, вирости квіти - символ чистого і нерозділеного кохання. (Конвалія).

5. За давньоруською легендою, полюбили один одного русалка та орач. Русалка почала кликати його до себе у водну стихію, а хлопець кликав оселитися біля ріллі. Непоступливим виявився молодець. Перетворила його Русалка на скромну синю квітку, яка стала вічним супутником житнього поля. Що це за квітка, яка носить ім'я орача? (Волошка).

Мама довго клопотала:

Усі справи, справи, справи...

Мама за день так утомилася.

На дивані лягла.

Я її не чіпатиму

Тільки біля постою

Нехай спить вона трохи -
 Я їй пісеньку заспіваю.
 До мами стану я ближче –
 Дуже я її кохаю!
 Жаль тільки що не чує
 Мама пісеньку мою
 Музичний номер
 4 конкурс Кросворд для мам

1. Фарба для губ. (помада)
2. Пасмо волосся. (локон)
3. Радісна подія.(свято)
4. Речовина, яку додають у желе. (желатин)
5. Одяг для кухні. (фартух)
6. Постійне місце для набивання шишок (лоб)
- 7 Квітка-ворожка. (ромашка)

5 конкурс "Пантоміма"

Вчитель: Хлопці, ви поступово росли і вже почали розучувати з мамами перші дитячі вірші. І коли ви плутали рядки, мами намагалися вам підказати. Як вони це робили?

Отже, мама отримує записку з початком вірша та підказкою-пантомімою показує рухи персонажів вірша, а її дитина вгадує та розповідає вірш до кінця.

6 конкурс «корисна річ»

Зі звичайної газети зробити корисні речі для дому, для сім'ї, для себе.

7 конкурс "Шкільне меню".

У ресторані "Школяр" пропонується меню:

котлета "Знову двійка";

геометрична картопля;

коктейль "Хімічна реакція";

тістечко "Класне";

салат "Відмінник".

Завдання учасників описати, з чого приготовані ці страви.

Ведучий: О, мамо, мамо!

Ім'я золоте.

О скільки світла в ньому і теплоти.

О, жінка.

О, диво неземне!

О, мамо, яка прекрасна ти!

Божественна, світла, неповторна

І душа, і твоя молодість.

І день, і ніч я повторюю ім'я

О, мамо, мамо, люба моя!

О, ласкава, добра!

Я всі квіти землі тобі дарую.

Цілую твої руки, обіймаю.

І кланяюся, люблю, обожнюю.

Любіть, поважайте, бережіть маму, не завдавайте їй болю своїми словами та вчинками. Віддячіть їй за працю і турботу про вас, будьте добрими, чуйними, чуйними.

Постійної турботи, уваги, сердечності, співчуття, доброго слова чекає від вас мама. Всім матусям у подарунок музичне привітання.

Музичний номер

Непомітно пройшов час нашої зустрічі, і хочеться ще раз побажати вам миру та щастя вашому дому. Миру та щастя на землі, якою йдеш ти сама, мамо!

Батьки та діти**Сценарій ігрової програми для майбутніх дорослих та колишніх дітей**

На ігровий майданчик виходить ведучий програми – «Батько».

Батько. Здрастуйте, шановні батьки! Здрастуйте, хлопці!

На сцену вибігає другий ведучий – «Син».

Син. Батько!..

Батько. Ти чого тут робиш? Я ж сказав, щоб ти сидів і чекав на мене за лаштунками.

Син щось шепоче Батькові на вухо.

Батько. Іншим часом не можна було це зробити?

Син хитає головою.

Батько. Швидко збігай і почекай мене за лаштунками.

Син тікає.

Батько. Прошу вибачення. Ох, ці діти. Проте завжди приємно бачити дорослих і дітей, коли вони разом проводять вільний час.

На ігровий майданчик знову вибігає Син.

Син. Тату, дай двісті карбованців на жуйку.

Батько. Ти не бачиш, що я зайнятий?

Син. Бачу. Але програма йтиме довго, а за лаштунками просто так нудно сидіти. Дай, га? Усього двісті рублів.

Батько дістає гроші, дає Синові, той тікає.

Батько. Я ще раз вибачаюсь. Дружина з молодшим сином поїхала до бабусі, а старшого я вирішив узяти із собою. На свою голову. Сьогоднішня програма...

З'являється Син.

Син. Тато, а хто такі Джонсон та Джонсон?

Батько. Ти що, іншим часом не можеш цього спитати? Потім скажу. Сиди та чекай.

Син (ображено). Потім, потім... Знову прийдеш із роботи, скажеш: "Я втомився, дайте мені відпочити...". Інших веселиш, а додому прийдеш, співаєш, сядеш біля телика і вже хропиш. Краще зараз скажи, хто такі Джонсон та Джонсон.

Батько. Ну це... фірма така.

Син. Ні, ти мені скажи, хто вони такі – Джонсон та Джонсон?

Батько. Родичі, мабуть: брати... чи батько та син. Та яка різниця?

Син. Яка яка? Сам же кажеш: батько та син. Значить, і мені час.

Батько. Що – час?

Син. Виступати разом із тобою. Все одно я без діла сиджу. А тут таки допомога.

Батько. Ти що серйозно?

Син. Звичайно. Багато артистів виступають із своїми дітьми. Запитай у людей.

Батько. Якщо пішла така справа, шановні глядачі, скажіть, будь ласка, які артисти виступають зі своїми дітьми?

Глядачі називають: «Михайло та Сергій Боярські, Аркадій та Костянтин Райкіни, Олег та Родіон Газманови, Алла Пугачова та Христина Орбакайте...

Батько. Ну, гаразд, гаразд. Є такі артистичні сім'ї. Далі що?

Син. Я тобі казав: давай разом проведемо сьогоднішню програму. Тим більше, що вона називається «Дорослі та діти».

Батько. Не «Дорослі та діти», а «Батьки та діти».

Син. Ось! Саме про нас!

Батько. Ти що, у цьому одязі збираєшся виступати?

Син. Звичайно. Нове покоління обирає! Ви самі з мамою сказали вдягнути це.

Батько. Я не розумію, що ти збираєшся тут робити?

Син. Тату, ти сьогодні якийсь важкий, я гратиму, як і ти.

Батько. У що ти збираєшся грати?

Син. О-о-о-о! Та будь що. Зараз по телику стільки всяких програм: «Зоряний час», «Вгадай мелодію», «Кохання з першого погляду», «Устами немовляти»... «Поле чудес», нарешті.

Батько. Але для цього потрібно багато реквізиту, призи...

Син. Тато, головне – фантазія. Я правильно говорю, хлопці? Немає чорної скриньки, натомість є кишень, немає комп'ютера, натомість є помічник.

Син звертається до одного із глядачів.

Син. Хлопчик, спонукайте, будь ласка, комп'ютером. Загадай будь-яке слово із чотирьох букв. Загадав? З якої воно області?

Граючий відповідає.

Нагадую всім: слово із чотирьох букв.

Син (знову звертається до глядача). Прошу тебе, якщо хтось правильно назве одну з букв, скажи: «Ку-ку!». Це означатиме, що є така буква. А якщо такої літери немає – помахай рукою. Запам'ятав? Молодець. Починаємо супер гру капітал-шоу «Поле чудес»!

Батько. А супер-приз?

Син. Зовсім забув. Тату, ти будеш спонсором. Приготуй, будь ласка, приз. Починаємо!

Глядачі називають літери. Хлопчик-«комп'ютер» каже «Ку-ку!» або розмахує рукою. Як тільки все слово буде розгадано, Син запрошує переможця до центру ігрового майданчика.

Син. Прошу переможця пройти до студії! Точніше, підійдіть за призом. Приз до студії! Приз вручає головний спонсор гри – мій тато!

Переможець гри підходить до ведучих.

Син (звертається до Батька). Тату, що ти стоїш? Вручай приз!

Батько. А де я його візьму?

Син. Ех, а ще шоумен. Переможцю капітал-шоу «Поле чудес» вручається супер-приз – жувальна гумка.

Син нагороджує переможців.

Син. Тато, з тебе жуйка, я свою віддав. Студія аплодує переможцю!

Глядачі аплодують.

Батько. Ну ти даєш. Люди грали, а ти їм за це якусь жуйку.

Син. По-перше, не якусь, а «Турбо». А по-друге, головне – не приз, а гра!

Батько. Це ти мені розповідаєш?

Син. Ні, це я тебе цитую.

Батько. У що ти ще збираєшся грати?

Син. Можна у «Фантазери».

Батько. Це як?

Син. Ну хто кого перефантазує. Я, наприклад, кажу: «Я грав у «Полі чудес» і виграв автомобіль». А ти продовжуєш: «А я виграв літак!». На що я тобі відповідаю: "А я виграв космічний корабель!". Продовжуй.

Батько. А я виграв... А я виграв...

Син. Діти, допоможіть йому!

Глядачі пропонують свої варіанти.

Батько. Подумаєш! Та в мене в будинку таких речей ціла шафа.

Син. А в мене – ціла скриня!

Батько. Так у нас вдома скрині немає.

Син. Тату, то це ж гра. "Фантазери" називається.

Батько. А! Забув. А в мене їх п'ять скриньок.

Син. А в мене – цілий мільйон!

Батько. Зате я одного разу чаю випив цілий графін.

Син. Цілий графін? А я кави цілий глечик!

Батько. А я молока цілий таз та ще ванну.

Син. А я газування цілий газований автомат!

Батько. Ха-ха! А в тебе стільки монет не було.

Син. А я автомат набік нахилив.

Батько. Подумаєш. Я одного разу цілком тістечко проковтнув.

Син. Тістечко? Та я торт з'їв! За один присість!

Батько. А я торт спочатку з'їв за півприсісту, а потім взагалі присідати не став!

Син. А я спочатку присів, а потім приліг.

Батько. А я з'їв і побіг, як вітер!

Син. А я як буревій!

Батько. А я як шторм у дванадцять балів із блискавкою!

Син. А я як два шторми з трьома блискавками та одним громом!

Батько. А я як три шторми...

Син. А я як 22 футболісти!

Батько. А я як 33 хокеїсти!

Син. А я як штангіст зі штангою тисячу кілограм!

Батько. А штанга не втрималася, і штангіст полетів із дев'ятого поверху!

Син. А ось і ні! Ми ж на першому живемо!

Батько. Ну і що? Зате з дев'ятої летіти довше! І можна штангою розмахувати, як крилами!

Син. А у штанги не крила, а млинці!

Батько. А я можу з'їсти сто млинців!

Син. А я цілий мільйон!

Батько. Розкажуй казки! Я знаю, як ти їж: це не хочу, то не треба.

Син. Тато, але це ж гра.

Батько. Справді. Тоді чомусь ми граємо, а глядачі на нас дивляться. Нехай теж грають у «Фантазерів».

Батько (звертається до одного із глядачів). Давайте разом пофантазуємо. Що б ви подарували всім?

Глядач відповідає.

Батько. А ви?

Інший глядач також відповідає. Батько звертається до третього глядача.

Батько. А який би ви зробили всім подарунок?

Третій глядач відповідає.

Батько. А чи ви пам'ятаєте, що подарував перший учасник програми? А другий? А третій?

Батьку відповідає четвертий глядач.

Батько. А самі б ви що подарували?

Четвертий глядач відповідає.

Батько (звертається до п'ятого глядача). Чи не могли б ви згадати, що подарували всім попередні глядачі?

П'ятий глядач відповідає.

Батько. Я думаю, що умови нашої гри тепер зрозумілі для всіх. Спочатку ви згадуєте, що подарували вам, а потім пропонуєте свій варіант подарунка. Той, хто точніше та довше протримається у цій грі, отримає сувенір.

Проходить гра «Я подарував би». Переможець виходить до ведучих. Батько. Сину, що ми подаруємо переможцю?

Син. Напевно, фотопейзаж «Рідне місто».

Батько. А де його взяти?

Син. Прошу переможця встати ось сюди.

Син ставить переможця гри до центру ігрового майданчика.

Син. А тепер милуйтеся краєвидами рідного міста.

Батько. Ні, то справа не піде. Найкраще я Вам подарую свою візитну картку. Раптом коли-небудь Вам знадобиться ведучий на весілля, ювілей або інше якесь сімейне свято. Я із задоволенням допоможу. Ваші оплески переможцю гри «Фантазери»!

Глядачі аплодують.

Син. Тато, а може, ще у що-небудь пограємося?

Батько. У що?

Син. До «Черепашок-ніндзя» чи до «Термінаторів»?

Батько. Я таких ігор не знаю. А ось пісеньки з різних популярних мультфільмів можу запропонувати заспівати.

Син. Але це дуже легко. Кожен хлопчик чи дівчисько запросто і без тебе можуть це зробити.

Батько. Так, але ти забуваєш про батьків. Чи кожен із них пам'ятає ці пісеньки? Давай перевіримо. Гучатимуть пісні з мультиків, а дорослі почнуть співати ці пісні.

Син. А якщо у них не вийде?

Батько. Тоді батькам допоможуть діти. Чи згодні? Починаємо!

Звучать мелодії з мультфільмів «Бременські музиканти», «Антошка», «Крихітка єнот», «Як черепаха та левеня співали пісню» тощо. Батьки розпочинають пісні, хлопці їх підхоплюють.

Батько. Молодці!

Син. Мультики – це звичайно класно, але співати пісеньки якось несучасно.

Батько. А що сучасно?

Син. Техно, реп...

Батько. Але не кожен вміє танцювати «реп».

Син. А ти навчи.

Батько. Я не вмію.

Син. Тоді нехай хлопці тебе навчать.

Батько. Хлопці, може хто з вас вміє танцювати «реп»? Навчіть. Я буду вам дуже вдячний.

Син. Сміливіше, хлопці, я думаю, у вас вийде.

Звучать мелодії шлягерів. Син та хлопці танцюють. Батько намагається повторювати рухи глядачів, які танцюють поруч із ним.

Батько. Здорово! А «Ламбаду» зумієте станцювати?

Звучить мелодія «Ламбади». Діти танцюють.

Батько. А ви, хлопці, та батьків запрошуйте танцювати. Навчіть їх, як і мене, крутому репу.

Далі йде танцювальний блок, що складається із популярних шлягерів.

Син. Молодці, хлопці!

Батько. Сміливіше, батьки!

Після танцювального блоку Батько продовжує.

Батько. Здорово! Особливо мені цей рух сподобався. (Показує рух.)
Воно нагадує мені гру в індіанців.

Син. У яких індіанців?

Батько. Коли в дитинстві грали в індіанців, вождь племені часто робив цей рух.

Син. А як ви грали в індіанців?

Батько. Ми змагалися, хто далі стрибне, точніше кине томагавк чи потрапить у ціль із лука.

Син. Ти стріляв із лука?

Батько. Ще й як! Мені не було рівних у цьому змаганні.

Син. А навчи мене.

Батько. Я можу навчити всіх. Вибираєш мішень... (Батько знімає кепку з Сина.) Береш цибулю... (Батько дістає цибулину.) ... і кидаєш її точно в ціль.

Батько підкидає цибулину нагору і ловить її в кепку.

Син. Хіба це цибуля?

Батько. Звичайно, справжнісінька цибуля. Спробуйте, потрапайте.

Батько кидає цибулину глядачам, ті намагаються потрапити до кепки.

Батько. А тепер батьки нехай перевірять свою влучність.

Батьки входять у гру.

Син. Ну, ти й хитрун! Пальба з лука! Це ж треба таке вигадати.

Батько. Головне – фантазія. Сам же казав.

Син. Я ж думав - лук, стріли... Краще тоді давай грати загадки.

Батько. Давай. Хто розпочне?

Син. Починаю я. Слухай: «Вусатий, смугастий, любить у кріслі подрімати». Хто це?

Батько. Я думаю, це наш дідусь. Він у нас із вусами, ходить у смугастій піжамі та любить поспати після обіду. Правильно я вгадав?

Син. Нічого не вгадав. Хлопці, хто це?

Глядачі відповідають: "Кіт".

Син. Звісно, кіт. Гаразд, тепер твоя черга.

Батько. У мене така загадка: «Сорочка жовта, ніс чорний, любить малювати».

Син. Я гадаю, це художник. Сидить собі у жовтій сорочці та малює.

Батько. А чому в нього чорний ніс?

Син. Забруднений. Вугіллям малював, потім ніс помацав...

Батько. Нічого подібного це не художник. Діти, що це?

Діти відповідають: "Олівець".

Батько. Мабуть, олівець.

Син. Гарзд, тепер ти відгадуй: «Сам – білий, ніс – червоний, стоїть цілий день із мітлою».

Батько. Це двірник. У нього ніс замерз.

Син. А хіба двірники лише взимку працюють?

Батько. А цей двірник улітку їде. На південь.

Син. Неправильно. Хлопці, хто це?

Глядачі відповідають: «Сніговик».

Батько. Тепер ти слухай: Попереду – роги, ззаду – хвіст, а посередині...

Син. Оглобля!

Батько. Яка оглобля?

Син. Довга така, дерев'яна.

Батько. Ти мене збив, я тепер загадку забув. Хлопці, хто допоможе загадати загадку, щоби важка була і цікава? Щоб ніхто не зумів відгадати?

Глядачі пропонують свої загадки, ведучі намагаються за допомогою дорослих їх розгадати. Той, хто загадав найцікавішу загадку, отримує приз – візитівку ведучого.

Син. Тату, ти знову схитрував, тобі хлопці помагали.

Батько. Добре, якщо ти зумієш виграти у мене в наступній грі, я тобі куплю три жувальні гумки. Домовились?

Син. Домовилися.

Батько. Зараз я скажу три фрази, а ти точно повторюй їх за мною.

Син. Зрозумів.

Батько. Сьогодні гарна погода.

Син. Сьогодні гарна погода.

Батько. Всім весело, мені теж.

Син. Всім весело, мені теж.

Батько. Повтори голосніше.

Син (голосніше). Всім весело, мені теж.

Батько. Ти програв. Я сказав: «Повтори голосніше». Може, хтось із глядачів спробує виграти в мене цю гру. Повторюю завдання: потрібно точно повторити за мною три фрази. Хто хоче?

Бажаючі глядачі беруть участь у грі. Ведучий застосовує кілька обманних фраз: "А ось і неправильно", "Ще раз", "Ви програли". Переможець гри отримує приз – візитівку ведучого.

Син. На мою думку, це нечесна і нецікава гра.

Батько. Можу запропонувати іншу. Чесну. Я ставитиму запитання і пропонуватиму виконати нескладні завдання, а ви відповідайте на мої запитання та виконуйте завдання. Але... Перш ніж відповісти чи щось зробити, спитайте у мене дозволу. Хто зможе це виконати точно, той і виграв.

Син. І все?

Батько. І все! Хто спробує?

Бажаючі глядачі входять у гру.

Батько. Як вас звати?

Глядач. Чи можна відповісти?

Батько. Будь ласка.

Глядач. Вася.

Батько. Де ви навчаєтесь?

Глядач. Чи можна відповісти?

Батько. Прошу вас.

Глядач. У школі №180.

Батько. В якому класі?

Глядач. Чи можна відповісти?

Батько. Так.

Глядач. У четвертому.

Батько. Ви виграли, отримаєте приз.

Найчастіше учасник гри не питає дозволу та забирає приз.

Батько. А ось і неправильно, ви не спитали дозволу. Приз залишається в мене. Хто ще спробує виграти?

Переможець отримує приз – візитку.

Син. Весела гра, але що вона дає?

Батько. Розвиває увагу та кмітливість.

Син. А фантазію?

Батько. Будь ласка, ось гра для фантазії. Я назву ім'я чи назву якогось предмета, а ви всі разом із цього слова придумайте прізвище, ім'я та по батькові. Наприклад, я скажу: "Антон", а ви продовжуйте: "Антон Антонович Антонов". Спробуємо? Батон!

Глядачі кажуть «Батон Батонович».

Батько. Дуже добре. Продовжуємо грати.

Звучить мелодія пісеньки «Дивна гра». Ведучий називає слово, глядачі перетворюють його на ім'я, по батькові, прізвище.

Батько. Ця дивна гра

Прив'язалася до нас із ранку.

Ми весь день у неї грали,

Всіх навкруги звели з розуму:

Антон - Антон Антонович Антонов,

Батон – Батон Батонович Батонов,

Семен – Семен Семенович Семенов,

Балкон - Балкон Балконович Балконов,

Дракон – Дракон Драконович Драконів,

Бідон – Бідон Бідонович Бідонов,

Картон – Картон Картонович Картонов,

Рулон – Рулон Рулонович.

Бутон – Бутон Бутонович Бутонов.

Підбираємо ми непогано

Рифму потрібну на момент.

А тепер продовжимо далі

Це наш експеримент.

Син. Диван. Водограй. Федот. Компот.

Батько. Борис. Редиска. Булат. Салат.

Втомився. Я більше не граю.

Закрутилася голова.

На прощання пропоную

Дуже важкі слова:

Крокуй. Гуляй. Моргай. Прощай.

Син. Банан. Чурбан. Тарган. Барабан.

Батько. Ну як?

Син. Зовсім інша справа. Аби тільки мелодію крутіше, щоб можна було танцювати.

Батько. За цим річ не стане. Головне, щоб усі танцювали.

Йде танцювальний блок, що складається з відомих усім шлягерів.

Син. Тату, а коли ти мені жуйку повернеш?

Батько. Я тобі три жуйки куплю. Першу – за борг, другу – за допомогу, а третю – за добрий настрій, який ти подарував хлопцям та їхнім батькам.

Син. Якщо ви батьки – ласкавці, хвалителі;

Якщо ви батьки – прощачі, любителі...

Батько. Якщо дозвільники, покупці, дарувальники,

Тоді ви не батьки, а...

Син. Просто чарівники!

А якщо ви батьки – бурчачі, сердити;

А якщо ви батьки – лайки, сором'язливі...

Батько. Гуляти не відпускаті, собакозаборонники

То, знаєте, батьки, ви.

Син. Просто крокодители!* (*М. Шварц)

Звучить весела, темпераментна мелодія, підібрана на розсуд ведучих.

Син. Хвилинку! Хтось отримав візитні картки та знає, як тебе звать. А я так і лишився непередставленим.

Батько. Початківець провідний розважальних програм... (Уявляє.)

Син. І досвідчений шоумен ... (Уявляє.)

Батько та Син (разом). Дякую за увагу!

Ведучі йдуть із ігрового майданчика.

ПРОТОКОЛ

Показники: вивчення характеристик у структурі «Я-концепції» особистості.

№	Стать	ППП	Соціальна ідентичність			Особистісна ідентичність		
			Сімейні ролі	Проф. ролі	Інші соц. ролі	Фемін. характер.	Маскулін. характер.	Нейтр. характер.
1	Ж	А.Г.	6	1	2	8	1	2
2	Ж	Л.А.	7	1	2	5	1	3
3	Ж	Г.Н.	2	2	7	2	1	5
4	Ж	А.С.	5	1	2	8	1	2
5	Ж	Л.В.	7	1	2	6	2	4
6	Ж	Г.Н.	2	1	7	2	1	6
7	Ж	А.Г.	4	1	4	8	1	2
8	Ж	Л.О.	6	2	2	6	1	3
9	Ж	Г.Н.	2	2	7	2	3	6
10	Ж	В.Г.	6	1	2	7	1	2
11	Ж	С.А.	7	2	3	6	1	2
12	Ж	Н.Н.	3	2	7	2	1	6
13	Ж	А.Г.	6	1	2	8	1	3
14	Ж	Л.А.	7	1	2	6	2	3
15	Ж	М.К.	4	2	7	2	1	5
16	Ч	А.Б.	1	7	2	1	8	1
17	Ч	Г.А.	1	6	2	1	7	1
18	Ч	К.С.	1	8	1	1	7	1
19	Ч	Н.Г.	1	7	3	1	7	1
20	Ч	І.К.	1	8	2	1	8	1
21	Ч	Г.М.	1	6	2	2	6	1
22	Ч	В.С.	1	7	2	1	7	1
23	Ч	Н.Л.	1	7	3	2	7	1
24	Ч	О.К.	1	9	2	1	7	1
25	Ч	Є.А.	1	5	1	2	8	1
26	Ч	Т.С.	1	9	1	1	7	1
27	Ч	А.Р.	2	7	2	1	5	1
28	Ч	М.Ч.	1	5	3	2	8	1
29	Ч	К.Р.	1	8	1	1	6	1
30	Ч	Н.Д.	1	7	3	1	7	1

ПРОТОКОЛ

Показники за опитувальником Сандри Бем

№	Стать	ППП	P	M	IS	Тип особистості
1	Ж	А.Г.	1	0,1	2,09	фемінний
2	Ж	Л.А.	0,8	0,2	1,39	фемінний
3	Ж	Г.Н.	0,6	0,3	0,70	андрогінний
4	Ж	А.С.	0,8	0,1	1,63	фемінний
5	Ж	Л.В.	0,7	0,2	1,16	фемінний
6	Ж	Г.Н.	0,6	0,2	0,93	андрогінний
7	Ж	А.Г.	1	0,1	2,09	фемінний
8	Ж	Л.О.	1	0,2	1,86	фемінний
9	Ж	Г.Н.	0,7	0,2	1,16	фемінний
10	Ж	В.Г.	0,6	0,3	0,70	андрогінний
11	Ж	С.А.	1	0,1	2,09	фемінний
12	Ж	Н.Н.	0,8	0,2	1,39	фемінний
13	Ж	А.Г.	0,7	0,3	0,93	андрогінний
14	Ж	Л.А.	1	0,1	2,09	фемінний
15	Ж	М.К.	0,8	0,2	1,39	фемінний
16	Ч	А.Б.	0,3	0,8	-1,16	маскулінний
17	Ч	Г.А.	0,2	0,75	-1,28	маскулінний
18	Ч	К.С.	0,05	0,93	-2,04	маскулінний
19	Ч	Н.Г.	0,2	0,95	-1,74	маскулінний
20	Ч	І.К.	0,3	0,9	-1,39	маскулінний
21	Ч	Г.М.	0,3	0,75	-1,04	маскулінний
22	Ч	В.С.	0,05	0,94	-2,07	маскулінний
23	Ч	Н.Л.	0,1	0,95	-1,97	маскулінний
24	Ч	О.К.	0,3	0,8	-1,16	маскулінний
25	Ч	Є.А.	0,2	0,7	-1,16	маскулінний
26	Ч	Т.С.	0,05	0,93	-2,04	маскулінний
27	Ч	А.Р.	0,2	0,95	-1,74	маскулінний
28	Ч	М.Ч.	0,2	0,85	-1,51	маскулінний
29	Ч	К.Р.	0,3	0,75	-1,04	маскулінний
30	Ч	Н.Д.	0,05	0,95	-2,09	маскулінний

Показники різних гендерних особливостей

№	Стать	ПП	1	2	3	4	5	6	7	8	
1	Ж	А.Г.	1	2	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
2	Ж	Л.А.	2	3	3	2	4	4	2	1	Я-реальне
			3	3	2	1	2	3	2	3	Я-ідеальне
3	Ж	Г.Н.	2	1	2	3	2	4	3	3	Я-реальне
			2	2	2	2	3	3	3	3	Я-ідеальне
4	Ж	А.С.	2	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			1	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
5	Ж	Г.Н.	4	2	3	2	4	3	2	3	Я-реальне
			2	3	2	1	2	4	2	1	Я-ідеальне
6	Ж	Л.В.	2	1	2	3	3	3	3	3	Я-реальне
			2	1	2	2	2	3	3	3	Я-ідеальне
7	Ж	А.Г.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
8	Ж	Л.О.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
9	Ж	Г.Н.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
10	Ж	В.Г.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
11	Ж	С.А.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
12	Ж	Н.Н.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
13	Ж	А.Г.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
14	Ж	Л.А.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
15	Ж	М.К.	1	1	3	3	4	3	6	2	Я-реальне
			2	2	4	1	3	3	3	2	Я-ідеальне
16	Ч	А.Б.	4	3	4	4	5	4	4	3	Я-реальне
			5	3	2	2	2	3	6	5	Я-ідеальне
17	Ч	Г.А.	4	4	3	5	2	3	3	2	Я-реальне
			6	5	4	4	2	2	5	4	Я-ідеальне
18	Ч	К.С.	3	1	2	3	2	3	4	1	Я-реальне
			4	2	1	2	3	1	2	2	Я-ідеальне
19	Ч	Н.Г.	4	4	3	4	2	3	4	4	Я-реальне
			6	5	4	4	2	4	5	2	Я-ідеальне
20	Ч	І.К.	4	3	4	4	5	4	4	3	Я-реальне
			5	3	2	2	2	3	6	5	Я-ідеальне
21	Ч	Г.М.	4	4	3	5	2	3	3	2	Я-реальне
			6	5	4	4	2	2	5	4	Я-ідеальне
22	Ч	В.С.	3	1	2	3	2	3	4	1	Я-реальне
			4	2	1	2	3	1	2	2	Я-ідеальне
23	Ч	Н.Л.	4	3	4	4	5	4	4	3	Я-реальне
			5	3	2	2	2	3	6	5	Я-ідеальне

24	Ч	О.К.	4	4	3	5	2	3	3	2	Я-реальне
			6	5	4	4	2	2	5	4	Я-ідеальне
25	Ч	Є.А.	3	1	2	3	2	3	4	1	Я-реальне
			4	2	1	2	3	1	2	2	Я-ідеальне
26	Ч	Т.С.	4	4	3	4	2	3	4	4	Я-реальне
			6	5	4	4	2	4	5	2	Я-ідеальне
27	Ч	А.Р.	4	3	4	4	5	4	4	3	Я-реальне
			5	3	2	2	2	3	6	5	Я-ідеальне
28	Ч	М.Ч.	4	4	3	5	2	3	3	2	Я-реальне
			6	5	4	4	2	2	5	4	Я-ідеальне
29	Ч	К.Р.	3	1	2	3	2	3	4	1	Я-реальне
			4	2	1	2	3	1	2	2	Я-ідеальне
30	Ч	Н.Д.	4	4	3	4	2	3	4	4	Я-реальне
			6	5	4	4	2	4	5	2	Я-ідеальне

Показники ступеня виразності маскулінних та фемінних якостей

№	Стать	ППП	Маскулінні характеристики	Фемінні характеристики	
1	Ж	А.Г.	2,25	3,75	2,25
			2,25	2,75	2,25
2	Ж	Л.А.	2,5	2,75	2,5
			2,25	2,5	2,25
3	Ж	Г.Н.	2	3	2
			2	3	2
4	Ж	А.С.	2,25	3,75	2,25
			2	2,75	2
5	Ж	Г.Н.	2,75	3	2,75
			2	2,25	2
6	Ж	Л.В.	2	3	2
			1,75	2,75	1,75
7	Ж	А.Г.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
8	Ж	Л.О.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
9	Ж	Г.Н.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
10	Ж	В.Г.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
11	Ж	С.А.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
12	Ж	Н.Н.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
13	Ж	А.Г.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
14	Ж	Л.А.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
15	Ж	М.К.	2	3,75	2
			2,25	2,75	2,25
16	Ч	А.Б.	3,75	4	3,75
			3	4	3

17	Ч	Г.А.	4	2,5	4
			4,75	3,25	4,75
18	Ч	К.С.	2,25	2,5	2,25
			2,25	2	2,25
19	Ч	Н.Г.	3,75	3,25	3,75
			4,75	3,25	4,75
20	Ч	I.К.	3,75	4	3,75
			3	4	3
21	Ч	Г.М.	4	2,5	4
			4,75	3,25	4,75
22	Ч	В.С.	2,25	2,5	2,25
			2,25	2	2,25
23	Ч	Н.Л.	3,75	4	3,75
			3	4	3
24	Ч	О.К.	4	2,5	4
			4,75	3,25	4,75
25	Ч	Є.А.	2,25	2,5	2,25
			2,25	2	2,25
26	Ч	Т.С.	3,75	3,25	3,75
			4,75	3,25	4,75
27	Ч	А.Р.	3,75	4	3,75
			3	4	3
28	Ч	М.Ч.	4	2,5	4
			4,75	3,25	4,75
29	Ч	К.Р.	2,25	2,5	2,25
			2,25	2	2,25
30	Ч	Н.Д.	3,75	3,25	3,75
			4,75	3,25	4,75

Показники типів уявлень про сім'ю

№	Стать	ППП	Кількість набраних балів	Тип уявлень про сім'ю
1	Ж	А.Г.	45	Традиційні
2	Ж	Л.А.	40	Традиційні
3	Ж	Г.Н.	15	Егалітарні
4	Ж	А.С.	44	Традиційні
5	Ж	Л.В.	41	Традиційні
6	Ж	Г.Н.	16	Егалітарні
7	Ж	А.Г.	45	Традиційні
8	Ж	Л.О.	39	Традиційні
9	Ж	Г.Н.	14	Егалітарні
10	Ж	В.Г.	45	Традиційні
11	Ж	С.А.	42	Традиційні
12	Ж	Н.Н.	16	Егалітарні
13	Ж	А.Г.	44	Традиційні
14	Ж	Л.А.	40	Традиційні
15	Ж	М.К.	15	Егалітарні
16	Ч	А.Б.	25	Невизначені
17	Ч	Г.А.	30	Невизначені
18	Ч	К.С.	38	Традиційні
19	Ч	Н.Г.	30	Традиційні
20	Ч	І.К.	26	Невизначені
21	Ч	Г.М.	30	Невизначені

22	Ч	В.С.	39	Традиційні
23	Ч	Н.Л.	30	Традиційні
24	Ч	О.К.	28	Невизначені
25	Ч	Є.А.	30	Невизначені
26	Ч	Т.С.	40	Традиційні
27	Ч	А.Р.	30	Традиційні
28	Ч	М.Ч.	22	Невизначені
29	Ч	К.Р.	30	Невизначені
30	Ч	Н.Д.	37	Традиційні